

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI VAZIRLIGI**

**SAMARQAND VILOYATI PEDAGOGLARNI YANGI
METODIKALARGA O‘RGATISH MILLIY MARKAZI**

Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna

**O‘QITUVCHINING O‘Z-O‘ZINI RIVOJLANTIRISHI VA
UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI**

(Uslubiy qo‘llanma)

SAMARQAND–2023

UDK: 371.3

BBK: 74.00

F 20

Fayzullayeva G.Sh. O‘qituvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishi va uzluksiz kasbiy rivojlanishi. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022. – 84 bet.

Mazkur qo‘llanmada pedagogik faoliyat yuritayotgan barcha professor-o‘qituvchilarning o‘quv mashg‘ulotlarini interaktiv va muammoli ta’lim asosida tashkil etish hamda o‘tkazishning metodikasi va texnikasi, shuningdek, pedagogik kasbiy mahorat, uni oshirish usullari haqida so‘z yuritiladi. Ushbu uslubiy qo‘llanma ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, jumladan, barcha qiziquvchilar (OTMlarning pedagogik ta’lim yo‘nalishi talabalari, magistrantlari) uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ularning o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish hamda o‘tkazish metodikasi va texnikasiga doir savollariga javob topishlari uchun ma’lum darajada xizmat qiladi.

Taqrizchilar:

Taylanova Sh.Z. – pedagogika fanlari doktori, dotsent (O‘zbekiston–Finlandiya pedagogika instituti)

Ibragimov A.A. – pedagogika fanlari doktori, dotsent (Samarqand viloyati PYMO‘MM)

Uslubiy qo‘llanma Samarqand viloyati PYMO‘MM Ilmiy metodik kengashining 2022-yil 29-iyundagi 3/3-1-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-9501-3-9

© Samarqand viloyati PYMO‘MM, 2023

© SamDU nashriyoti, 2023

MUNDARIJA

SO‘Z BOSHI.....4

I. ZAMONAVIY O‘QITUVCHINING INDIVIDUAL TA‘LIM TRAEKTORIYASI VA HAYOT DAVOMIDA TA‘LIM OLIISH (LIFELONG LEARNING)	6
✓ Zamonaviy o‘qituvchi faoliyatining mazmuni	6
✓ Pedagogning o‘z ustida ishlash bosqichlari. Individual rivojlanish dasturi va uning tarkibiy elementlari.....	7
✓ Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta‘lim trayektoriyasini tuzish shakli	15
✓ Butun hayot davomida ta‘lim olish g‘oyasi (lifelong learning)	19
II. ZAMONAVIY O‘QITUVCHI VA UNGA QO‘YILADIGAN TALABLAR.....	28
III. O‘QITUVCHILARNI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO‘LLAB- QUVVATLASHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA METODLARI.....	41
IV. KASBIY EHTIYOJLARNI AMALGA OSHIRISH VA KASBIY MAHORATNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI, USUL VA VOSITALARI	57
V. QO‘LLANMA BO‘YICHA TAQDIMOT MATERIALLARI.....	72
VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	79

SO‘Z BOSHI

Mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiyalash, professional o'qituvchi kadrlarni tayyorlash bo'yicha olib borilayotgan islohotlar ta'lim-tarbiya jarayonini sifat jihatidan tamomila yangi darajaga ko'tarishni taqozo etmoqda.

Shaxs manfaati va ta'lim ustuvorligi yurtimizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotining asosiy omillaridan biri ekanligi, jamiyatimiz ijtimoiy hayotining har bir sohasida ta'lim-tarbiya ishlariga e'tiborni kuchaytirish, bilim oluvchilarning tarbiyasi, o'z kasbiga sadoqati, vatanparvarlik tuyg'usini yangi darajaga ko'tarish, yetuk shaxs sifatida tarbiyalash zamon talabi bo'lib bormoqda.

Zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyaning eng muhim o'ziga xos ahamiyati – bu har bir o'qituvchi shaxsi va pedagog kasbini egallagan mutaxassisda mustaqil o'qish, individual ta'lim trayektoriyasini tuza olish, rivojlanish va butun umri davomida o'z imkoniyati hamda ehtiyoji darajasidan kelib chiqqan holda, uzluksiz ravishda o'z ustida ishlab, pedagoglik hayotidagi innovatsiyalarga moslasha olish va uni amaliyotda qo'llay bilish qobiliyatini shakllantirishdir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi tubdan isloh qilinishi tufayli qo'yilayotgan zamon talablarini amalga oshirish jarayonining jadallik bilan borishi, ko'p jihatdan, ta'lim muassasalarida o'z faoliyatiga ijodiy yondashadigan, yangi tafakkurdagi zamon talabiga javob bera oladigan, pedagogika, psixologiya, boshqaruv fanlaridan xabardor bo'lgan va ulardan mohirona foydalana biladigan, shuningdek, mukammal shaxsiy fazilatlariga, o'ziga xos xususiyatlarga, boshqaruvchilik qobiliyatiga, muayyan muomala maromiga, g'oyaviy-siyosiy o'ringa, qiyofaga ega, his-tuyg'ularni, an'analarni, rasm-rusumlarni anglay oladigan, fidoyilik, qat'iylik, savodxonlik, ijtimoiy faollik, tashkilotchilikka layoqatli, kompetentli o'quv mashg'ulotlarini interaktiv va muammoli ta'lim asosida tashkil eta oladigan o'z ishining ustasi – professional o'qituvchilar faoliyat yuritishlari lozim.

Respublikamizdagi ta'lim tizimining professor-o'qituvchilari talabalrni qiziqtirgan savollarga, ayniqsa, o'z-o'zini rivojlantirishga,

o'quv mashg'ulotini interaktiv va muammoli ta'lim asosida tashkil etishga kerakli javoblarni tez topa olishlari va ularni amaliyotda o'z faoliyatlarida osonlik bilan qo'llay olishlari uchun ushbu qo'llanmadagi barcha tavsiyalar nazariy tushunchalar va taqdimotlar ishlanmasi shaklida berilgan.

Umuman olganda, ta'lim muassasasi o'qituvchisining faoliyati – ijodiy jarayon hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchilar hamisha tinglovchilar va ular jamoasi faoliyatida uchraydigan turli pedagogik vaziyatlarni, ularning saviyasi, bilim darajasini hisobga olgan holda o'quv mashg'ulotlarini interaktiv va muammoli ta'lim asosida tashkil etishni yanada takomillashtirish hamda yangilarini yaratishga intilishlari zarur.

Mazkur qo'llanmada respublikamizdagi ta'lim muassasalarida o'quv mashg'ulotini olib borayotgan professor-o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini, pedagogik jarayonni tashkil etish, bilim oluvchilar jamoasi faoliyatini boshqarishda o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishga yordam ko'rsata oladigan tavsiyalar berilgan.

ZAMONAVIY O‘QITUVCHINING INDIVIDUAL TA’LIM TRAKTORIYASI VA HAYOT DAVOMIDA TA’LIM OLIH (LIFELONG LEARNING)

Zamonaviy o‘qituvchi faoliyatining mazmuni

2021-yilning 25-yanvar kuni Prezidentimiz tomonidan imzolangan “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror pedagog xodimlarning malakasini oshirishda yangi imkoniyatlar eshigini ochdi.

Qarorga muvofiq, endi o‘qituvchilar malakasini oshirishda tabaqalashgan dasturlar asosida o‘qitish tizimi joriy etiladi. Bunda xodimlar malaka darajasi, bilimi, ilmiy-pedagogik salohiyati, psixologik tayyorgarligi, ish tajribasiga qarab tabaqalashgan holda o‘qitiladi.

Xo‘sh, xodimlar salohiyatini oshirishda bu tizim nima beradi? Malaka oshirishda tabaqalishtirishning afzalligi shundaki, ish tajribasi va malakasi yuksak xodim bilan endigina sohaga kirib kelayotgan xodim bir dasturni tengma-teng o‘zlashtirolmasligi mumkin. Tajribali xodim uchun ba’zi darslar zerikarli tuyulishi tabiiy. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, tabaqalashgan ta’lim tizimi xalq ta’limi muassasalari har bir xodimining malakasini oshirishda foyda beradi.

Shuningdek, an’anaviy malaka oshirish jarayonida kasbiy o‘qitishning uyg‘unlashgan, ish jarayoni bilan birgalikda olib boriladigan, masofaviy turlari ham joriy etiladi. Ya’ni, har bir xodim uchun amaliyot va nazariyani birgalikda olib borish, vaqtini, ta’bir joiz bo‘lsa, naqdini tejash imkoniyatini yaratadi.

O‘qituvchilarga malaka toifasini berish va saqlab qolish, ularni attestatsiyadan o‘tkazish masalalari yil davomida amalga oshiriladi.

Ilgari xalq ta’limi muassasalari xodimlari 5 yilda bir marotaba malaka oshirgan bo‘lsa, endi ular qarorda belgilangan talablarga ko‘ra, uzluksiz tarzda malakasini oshirib boradi. Qolaversa, “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasi orqali xodimlarning individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasi tuziladi. O‘qituvchilarning elektron

portfoliyasi shakllantirilib, ularga kasbiy rivojlanish trayektoriyasi, natijalari va o'zlashtirgan o'quv dasturlari to'g'risidagi ma'lumotlar kiritib boriladi.

Pedagogning o'z ustida ishlash bosqichlari. Individual rivojlanish dasturi va uning tarkibiy elementlari

Malaka oshirish kurslari shakllarining xilma-xilligi uning samaradorligini to'la ta'minlash uchun yetarli bo'lmaydi, M.Jumaniyozova o'z tadqiqotlarida, kursning mazmuni muhim va u individual malaka oshirish dasturlari asosida tuzilishi lozim, degan xulosaga keladi. Lekin individual malaka oshirish dasturini, asosan, kurslar oralig'ida o'qituvchini fan yo'nalishidagi zamonaviy bilimlar, pedagogika-psixologiya sohasidagi yangiliklar bilan tanishtirib borishga yo'naltirilgan vosita sifatida qaraydi¹. Bizningcha, bu jarayon o'qituvchini o'z mavqeyi, vazifasi, burchini anglagan holda kasbiy rivojlanish strategiyasini nazarda tutishi, malaka oshirish kurslari, turli metodik tadbirlarda ishtiroki, o'zini takomillashtirishga qaratilgan barcha kasbiy harakatlarini qamrab olishi zarur.

Individual ta'lim yo'nalishi S.V.Vorobeva, N.A.Labunskaya, A.P.Tryapitsina kabi tadqiqotchilarning fikricha, ma'lum maqsadga yo'naltirib loyihalangan, tabaqalashtirilgan ta'lim dasturi bo'lib, o'quvchilarga tanlash imkoniyatini, o'z mavqeyini belgilashi, o'zini ro'yobga chiqarishida o'qituvchilar tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlanishi orqali ta'lim dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishni ta'minlaydi². Individual ta'lim yo'nalishi o'quvchining ishlab chiqilgan individual ta'lim dasturi asosida avvaldan o'zi belgilagan yo'li bo'lib, unda o'qitish hamda vaqt mezonlari, o'qish bosqichlari aniq ko'rsatiladi va murabbiyning pedagogik qo'llab-quvvatlashi orqali amalga oshiriladi³.

¹ Jumaniyozova M.T. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari (tarix fani o'qituvchilari misolida): ped. fan. nom... diss. – Toshkent, 2007. – B. 88-96.

² Гончарова А.С., Чумичева Р.М. Организация индивидуальной образовательной траектории обучения бакалавров // Вестник НГПУ. – Новосибирск, 2012. – № 2. – С.4.

³ Шапошникова Н.Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовок понятия // Педагогическое образование России. – Екатеринбург, 2015. – № 5. – С.43.

Tadqiqotlarda individual ta'lim trayektoriyasi "...har bir o'quvchining qobiliyati, salohiyati, motivatsiyasi, qiziqishlariga mos keluvchi o'ziga qarashli ta'lim maqsadini amalga oshirishdagi o'quv faoliyati elementlarining ma'lum izchilligi (ketma-ketligi)", "...ijtimoiy, madaniy tajribani ongli ravishda tushunish va qo'llashni talab qiluvchi yoshiga mos yoki mos bo'lmagan faoliyatni tanlash hamda mustaqil amalga oshirish⁴", "...variativ o'qitish asosida ta'lim oluvchining tajribasi hamda shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish natijalari va jarayoni⁵", "...har bir o'quvchi o'quv faoliyati uslubining motivatsiyasi, o'qishi va pedagog bilan hamkorlikda amalga oshirishiga bog'liq holda namoyon bo'lishi⁶" sifatida qaraladi.

A.V.Xutorskoy individual ta'lim trayektoriyasini o'qitish jarayonida har bir o'quvchini shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishning alohida o'ziga xos yo'li sifatida talqin qiladi hamda "...o'z ta'limining: mazmuni, maqsadi, vazifalari, sur'ati, o'qish shakli, metodlari, natijalarni baholash, nazorat tizimi kabi asosiy komponentlarini pedagog bilan o'zaro kelishilgan va anglangan holda tanlash" imkoniyatiga ega bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi⁷.

Ko'rinib turibdiki, tadqiqotchilar tomonidan ushbu tushunchalarni izohlashda yakdillik yetishmaydi va ular ayrim holatlarda sinonim, ba'zi hollarda esa ma'lum xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiluvchi kategoriyalar sifatida ko'rsatilgan. Tadqiqotimiz davomida mazkur tushunchalar mohiyati va ularga yondashuvlarga oid ilmiy-metodik adabiyotlar mazmunining tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi.

Individual ta'lim dasturi – pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiyinchiliklari tashxisi natijalari, qiziqishlari, motivlari asosida mustaqil tuziladigan, shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan, uzluksiz malaka oshirishining turi va shakllarini maqbullashtirish

⁴ Шедровицкий Г.П. Очерки по философии образования. – М.: "Логос", 1993. –Б.3-9.

⁵ Маскаева А.М. Проектирование ИОТ обучающихся // Инициативы 21 века. – Москва, 2010. – №3. – С.23.

⁶ Вдовина С.А., Кунгурова И.М. Сущность и направления реализации индивидуальной образовательной программы // Интернет журнал «Науковедение». – 2013. – № 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ruPDF40PVN613.pdf> (д. о: 19.09.2016).

⁷ Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: "МГУ", 2003. –С.99-155.

imkonini beruvchi hamda mustaqil ta'limini nazarda tutuvchi dasturni ifoda etadi.

Individual ta'lim yo'nalishi – pedagogning individual ta'lim dasturini vaqt mezonlari va bosqichlariga bog'liq holda o'zlashtirish izchilligini maslahatchining kuzatuvda amalga oshirilishi hamda o'quv jarayonining mavjud sharoitlariga moslashuvchanligini belgilaydi.

Individual ta'lim trayektoriyasi – pedagogning ta'lim jarayonida shaxsiy salohiyatini amalga oshirishi, kasbiy takomillashuvi, o'z mavqeyini anglashi, o'zini namoyon qilishiga doir belgilangan, ongli va amaliy tajribalariga asoslangan o'ziga xos alohida harakat yo'li.

Demak, pedagogning kasbiy rivojlanishida o'z ta'lim faoliyatini loyihalashning bir-birini taqozo qiluvchi uchta darajasi ajratildi. Individual ta'lim trayektoriyasi individual ta'lim dasturi va yo'nalishining mavjudligini (mazmunni belgilash, rejalashtirish, tahlil) hamda uni amalga oshirishning puxta ishlangan usullarini, Ya'ni ta'lim jarayonini tashkil qilish texnologiyasini nazarda tutadi.

Malaka oshirish jarayonini individuallashtirish uni variativ tashkil etishni ham taqozo etadi. Malaka oshirishning variativligi shaxsga yo'naltirilgan o'qitishning bir aspekti sifatida tinglovchilarning individual ta'lim trayektoriyasini jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, tizimga qo'yiladigan talablar hamda shaxsiy qiziqishlari, kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlariga monand tanlash imkonini beradi.

A.G.Asmolovning fikricha "...ta'lim variativligi – shaxsning o'z-o'zini rivojlantiruvchi hayot yo'lini kompetentli tanlash salohiyatini kengaytirishga yo'naltirilgan jarayondir ⁸". Sh.Qurbonov va E.Seytxalilovlar variativlikni ta'lim tizimining sifati tarzida qaraydilar. Ya'ni, variativlik tizimning o'quvchilarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlari, imkoniyatlari o'zgarishiga muvofiq tanlashi uchun ta'lim dasturlari variantlarini yoki xizmatning alohida turlarini yaratishga va taqdim etishga qodirligini xarakterlaydi⁹.

⁸ Асмолов А.Г. Стратегия развития вариативного образования: мифы и реальность // Магистр. – Москва, 1995. – № 1. – С.27.

⁹ Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: "Turon-Iqbol", 2006. –B.276.

Malaka oshirish ta'lim muassasalari amaliy faoliyati, o'quv reja va dasturlarining tahlili hamda bir necha yillik kuzatishlar kurslarda asosiy e'tibor pedagog xodimlarning umumiy tayyorgarligi va kasbiy kompetentligining takomillashtirilishiga qaratilishini, barcha uchun bir xildagi usul, metodlarning qo'llanilayotganligini, ularning kasbiy xususiyatlari individualizmi, mahorat darajasi va ehtiyojlari yetarlicha inobatga olinmayotganligini ko'rsatdi. Shu nuqtayi nazardan malaka oshirish tizimi oldida kechiktirmasdan hal etilishi lozim bo'lgan muhim vazifalar turibdi. Ulardan biri pedagogni sust obyektidan faol, mustaqil, intiluvchan, raqobatbardosh, ya'ni o'z faoliyatidan ko'zlagan maqsad, vazifalarini tushunadigan, qanday va qay darajada kasbiy mahoratga ega bo'lishi lozimligi, imkoniyati hamda qobiliyatlarini biladigan subyektga aylantirishdir. Demak, pedagogni faol hayotiy, kasbiy pozitsiyasini shakllantirish, dunyoqarashini o'zgartirish, rivojlanishining individual ta'lim trayektoriyasini tuzish orqali kompetentligini muntazam oshirishga yo'naltirish zarur bo'ladi.

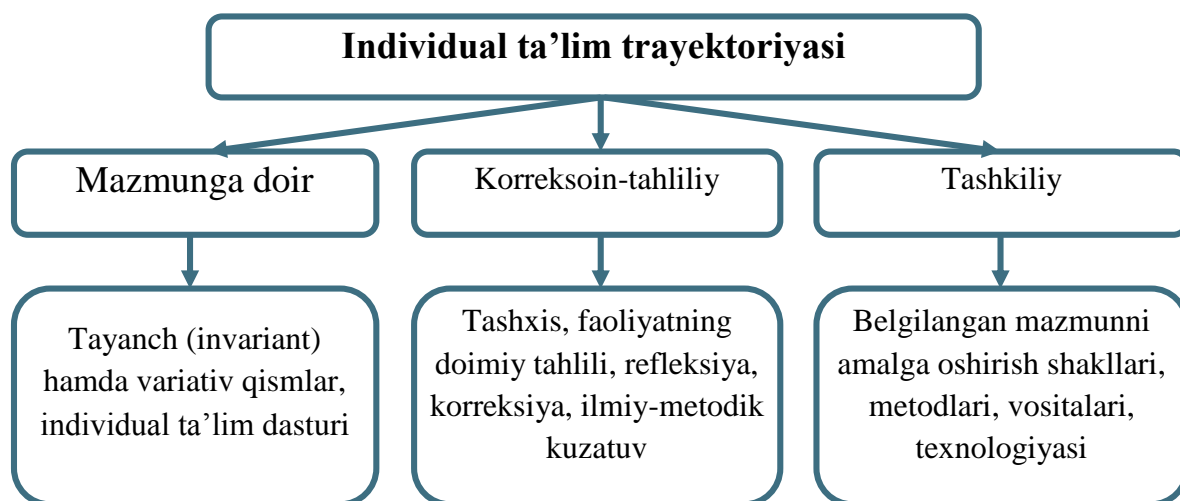
Individual ta'lim trayektoriyasi malaka oshirish muhitining chegaralarini, imkoniyatlarini kengaytiradi, pedagoglarda motivlarning mustahkamlanishi, kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirishning qulay va samarali vositalarini tanlash hamda amalga oshirishga sharoit yaratadi. Shuningdek, pedagoglarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, shaxsiy motivlari, tajribasi, malaka darajasi va ijtimoiy imkoniyatlarini inobatga olishga xizmat qiladi.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzish undan kasbiy ehtiyojlari miqdorini anglash, baholay olish, loyihalash va rivojlanish nuqtalarini oldindan ko'ra olish kabi ko'nikmalarga ega bo'lishini talab qiladi.

A.Ibragimov tadqiqoti davomida tinglovchilar bilan o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari pedagoglar individual ta'lim trayektoriyasini tuzish va amalga oshirishga ijobiy qarashlari hamda unga ehtiyojlari borligini ko'rsatdi. "Siz individual ta'lim trayektoriyasini tuzish orqali malaka oshirishni samarali deb hisoblaysizmi?", degan savolga qatnashchilarning ko'pchiligi ijobiy javob bergan bo'lsalar-da, ularning

69 foizidan ortig‘i mustaqil ravishda individual ta‘lim trayektoriyalarini tuza olmasliklarini belgilaganlar. Bu esa pedagoglarning malaka oshirish shakli, usullari, vositalari haqida yetarlicha ma‘lumotga ega emasliklarini hamda individual ta‘lim trayektoriyasini tuzish jarayoniga ilmiy-metodik kuzatuvni uyushtirish lozimligini tasdiqlaydi. Shu bilan birgalikda bu jarayonda malaka oshirish ta‘lim muassasasi o‘qituvchilari, metodistlar, tegishli malakaga ega mutaxassislar va pedagogning yaqin o‘zaro ta‘siri aohida ahamiyat kasb etadi¹⁰.

Pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasini tuzilmiy jihatdan mazmunga doir, korreksion-tahliliy va tashkiliy komponentlarga ajratish mumkin (1.3-rasm).

1-rasm. Pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasi tuzilmasi

Individual ta‘lim trayektoriyasining *mazmunga doir komponenti* malaka oshirish mazmunini belgilaydi. Uning tayanch (invariant) qismi Davlat talablarida belgilangan, ta‘lim-tarbiya sifati va pedagogning kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan modullarni o‘zlashtirishni, variativ qismi esa kasbiy ehtiyojlar tashxisi natijalari hamda shaxsiy qiziqishlarga ko‘ra tanlov asosida belgilanadigan modullarni

¹⁰ Ibragimov A.A. Pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirish metodikasi. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand viloyati XTXQTMOHM, 2020. - 80 bet.

o'zlashtirishni nazarda tutadi. Bu modullar pedagogning individual ta'lim dasturida o'z aksini topadi.

Korreksion-tahliliy komponent pedagogning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari tashxisi, faoliyati davomida doimiy monitoring, o'z-o'zini tahlil va ularning natijalariga ko'ra individual ta'lim trayektoriyasiga o'zgartirishlar kiritishni ifodalaydi, shuningdek, tashkiliy komponentni moslashtirishga yo'naltiriladi. Shu o'rinda pedagogga individual ta'lim dasturini tuzish va yo'nalishini belgilashda ilmiy-metodik kuzatuv amalga oshiriladi. Chunki individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash hamda amalga oshirish jarayonida MOI o'qituvchisi va metodistlarning funksional vazifalari o'zgarib, o'zaro ta'sir funksiyasi maslahatchi, tahlilchi, tashkilotchi, muvofiqlashtiruvchiga aylanadi.

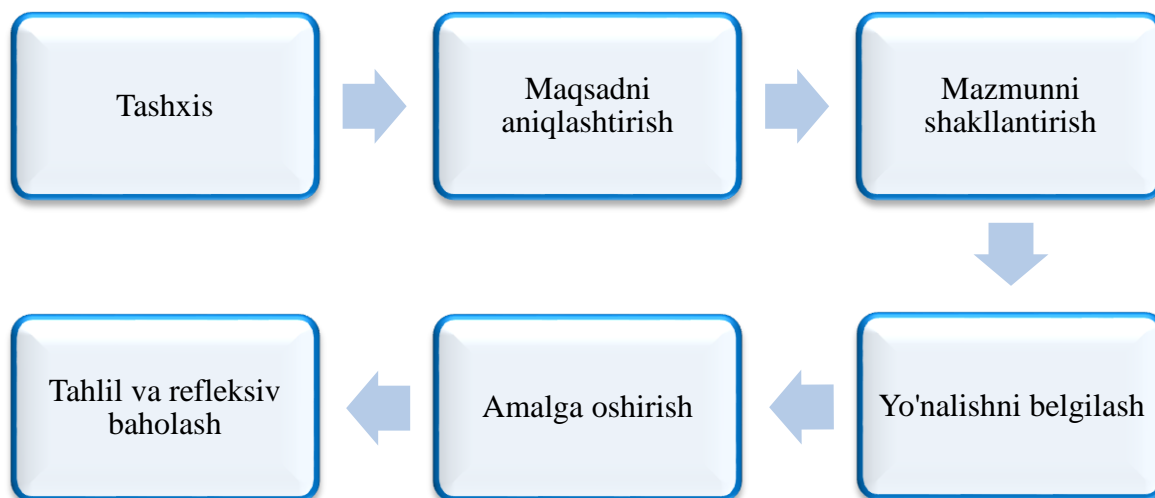
Tashkiliy komponent belgilangan o'quv mazmunini o'zlashtirishning metodik va texnologik usullari yig'indisini, pedagogning ta'lim faoliyati shakli, metodlari, vositalari hamda qo'llab-quvvatlovchi omillar kabi metodik tizimni ifodalaydi.

Individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashda pedagog va maslahatchi hamkorlikda ishlashlari hamda quyidagilarni inobatga olishlari lozim bo'ladi:

- pedagogning umumiy kasbiy tayyorgarligi, ish tajribasi, kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari;
- kasbiy va ijtimoiy faoliyati holati;
- psixologik xususiyatlari (temperamenti, xarakteri, emotsionalligi va b.), kommunikativ xususiyatlari;
- kasbiy, ijtimoiy, bilish motivlarining shakllanganligi va turg'unligi;
- optimal qarorlar qabul qila olishi, o'zi uchun eng qulay hamda samarali shakl va usullarni tanlay olishi
- refleksiyasi, faoliyati mazmuni, ehtiyojlarini anglashi va b.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzish algoritmining tashxis, maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, yo'nalishni belgilash, amalga oshirish, tahlil va refleksiv

baholash bosqichlaridan iborat bo'lishi uning mantiqiy zanjiridagi izchilligi, uzluksizligi hamda tugallanganligini bildiradi (1.4-rasm).

2-rasm. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzish va amalga oshirish algoritmi

Tashxis. Birinchi bosqichda pedagogning boshlang'ich holati, Ya'ni ayni vaqtdagi kasbiy mahorati darajasi, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, qiziqishlari, subyektiv pozitsiyasi, intellektual-ijodiy faoliyatining individual uslubi va o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Buning uchun kompleks kasbiy tashxis o'tkaziladi. Tashxis anketa, test, suhbat metodlaridan foydalanib, maslahatchi bilan hamkorlikda o'tkaziladi. Shu o'rinda, alohida ta'kidlash lozimki, pedagogning o'z-o'zini tashxislash, o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholay olish tajribasi hamda shaxsiy salohiyati, kasbiy ehtiyojlari, imkoniyatlari chegarasini anglashi va turg'un motivga ega bo'lishi juda ham muhim. Chunki, pedagog o'zini kasbiy anglashi orqaligina faoliyatidan ko'zlangan maqsad hamda vazifalariga erishish vektorini ko'ra olishi mumkin. Quyida pedagoglar kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini kompleks tashxislash xaritasidan namuna keltiramiz:

Maqsadni aniqlashtirish. Mazkur bosqichda o'tkazilgan tashxis natijalariga ko'ra malaka oshirish maqsadi (malaka oshirish maqsadining individual tanlovi) va kutiladigan natijalar belgilanadi. Maqsadni belgilashda nafaqat pedagogning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari, balki tashqi talablar (davlat va jamiyat buyurtmasi, ta'lim

muassasasi ehtiyojlari, ota-onalar, o'quvchilar takliflari) mutanosibligi ham inobatga olinadi.

Mazmunni shakllantirish. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasi mazmunini loyihalashda mavjud resurslar moslashtiriladi. Avval o'quv rejalarining invariant qismi, ya'ni o'zlashtirilishi lozim bo'lgan (tayanch) modullar bilan tanishtiriladi, keyin esa maslahatchi bilan birgalikda dasturning variativ qismi shakllantiriladi. Bu qism malaka oshirish o'quv rejalarining variativ modullari, turli metodik tadbirlarda ishtiroki, loyihalar tayyorlash (yoki ilg'or tajribasini) va tatbiq qilish, mustaqil ta'lim hamda pedagogik faoliyatiga doir boshqa ishlardan iborat bo'lishi mumkin. Loyihalangan mazmun qo'yilgan maqsadga erishish uchun egallanadigan kompetensiyalarni to'liq qamrab olishi zarur.

Dasturning metodistlar, pedagogning mutaxassisligiga mos bo'lgan kafedra o'qituvchilari bilan birgalikda ishlab chiqilishi zaruriy taomil bo'lib, unda invariant modullar soni va soatlari miqdori aniq ko'rsatiladi hamda ixtiyoriy miqdordagi variativ modullar belgilanadi.

Yo'nalishni belgilash. Bu bosqichda pedagogning malaka oshirish ta'lim ishtirokchilari bilan o'zaro ta'sir mexanizmi va harakat yo'nalishlari belgilanadi. Unda pedagog maslahatchi bilan hamkorlikda malaka oshirish shakllarini (an'anaviy yoki masofiy kurslar, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, ustoz-shogird tizimi, stajirovka, bilvosita malaka oshirish, mahorat maktabi, turli metodik tadbirlar va b.), vaqt mezonlari, hisobot, tahlil hamda nazorat turlarini belgilaydi. Individual ta'lim yo'nalishi ta'lim muassasasi rahbari tasdig'idan o'tkazilib, tegishli kelishuvlar asosida me'yoriy jihatdan mustahkamlanganidan so'ng uni amalga oshirish jarayoni boshlanadi.

Amalga oshirish. Belgilangan individual ta'lim yo'nalishi maslahatchining ilmiy-metodik kuzatuvida va shaxsiy tajribalariga tayangan holda amalga oshiriladi. Bu bosqich juda murakkab bo'lib, pedagogning o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishishida sabotliligi va mas'uliyatni zimmasiga ola bilishini belgilaydi. Pedagogning mahorati individual faoliyatini maqsadli tashkillashtirish, samarali amalga oshirish vositalarini qidirish, harakatlarini tahlil qilish mezonlarini

belgilashi, tahriray va baholay olishi hamda aniq muddatlar bilan ishlash ko'nikmasida ko'rinadi. Zarur hollarda maslahatchi bilan birgalikda qo'shimcha mutaxassislar jalb qilinadi yoki maslahatlashiladi.

Jarayonda individual ta'lim trayektoriyasi uning maqsadi, mazmuni, amalga oshirish strategiyalari va taktikasi tahriri natijasida o'zgarishi mumkin. Yo'nalish davomida pedagog malaka oshirish shakllari (masalan, an'anaviydan masofaviyga yoki teskarisi), tanlangan variativ modullar (masalan, qaysidir modullardan voz kechish yoki boshqasini tanlash) va belgilangan vaqtni o'zgartirishi mumkin.

Tahlil va reflektiv baholash. Bu bosqich yakuniy bo'lib, unda jarayondagi faoliyatning ta'limiy mahsulotlari namoyon qilinadi, natijalar tahlil qilinadi va qo'yilgan maqsadga solishtiriladi. Refleksiya individual suhbat, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini tahlil qilish, o'zaro baholash va nazorat, o'zgarishlarni taqqoslash hamda reflektiv esse shakllarida tashkil etiladi.

Shunday qilib, kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasi pedagogga o'z kompetentligini takomillashtirishga faol intilish, tezkor reflektiv rostdash, ilmiy-metodik kuzatuv asosida kasbiy, shaxsiy individualligini ko'rsatish va isbotlash, qadriyatli-anglangan dunyoqarashi, e'tiqodini yuksaltirish, ilg'or tajribalarini namoyon qilish, ommalashtirish hamda alohida o'ziga xos bo'lgan professionalizmini o'stirishga sharoit yaratadi. Quyida pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini tuzish shaklidan namuna keltiramiz:

Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini tuzish shakli

Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini tuzish algoritmi quyidagi bosqichlarni nazarda tutadi:

- kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlar tashxisi (boshlang'ich holat);
- malaka oshirish maqsadi va kutiladigan natijalarni belgilash;
- malaka oshirish mazmunini shakllantirish;

- malaka oshirish ta'limi ishtirokchilari bilan o'zaro ta'sir mexanizmi va harakat yo'nalishlarini belgilash;
- belgilangan yo'nalishni amalga oshirish;
- natijalar tahlili va refleksiv baholash.

1. *Titul varag'i.*

Ta'lim muassasasining nomi.

Pedagogning familiyasi, ismi, sharifi.

Tasdiqlangan yil, shahar.

2. *Individual ta'lim trayektoriyasini tuzish maqsadi.*

Strategik maqsad va ustuvor yo'nalishlar.

Yaqin muddatga mo'ljallangan rejalar.

Kutiladigan natijalar.

3. *Tushuntirish xati.*

Axborot-ma'lumotnoma:

- umumiy ma'lumot;
- joriy holat bo'yicha tahliliy ma'lumot;
- zaruriy resurslar;
- amalga oshirish muddati;
- amalga oshirilgan ishlar hisoboti shakli.

4. *Individual ta'lim trayektoriyasi jadvali*

Amalga oshiriladigan ishlar yo'nalishi	Bajariladigan tadbirlar va harakatlari	O'tkazish muddati	Pedagogning ishtirok etish shakli	Natijalarni taqdim qilish shakli	Natijalar tahlili va ularni taqdim qilish joyi	Bajarilishi haqida belgi

Individual ta'lim trayektoriyasi jadvalini tuzish bo'yicha metodik tavsiyalar.

Amalga oshiriladigan ishlar yo'nalishlari o'tkazilgan diagnostika va refleksiv tahlillar natijasiga ko'ra aniqlangan kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlar asosida belgilanadi:

- umumpedagogik (zamonaviy ta'lim texnologiyalari, maqbul metodik usullar, pedagogik vositalar pedagogik tashxis texnologiyalari, psixologik-pedagogik korreksiya, monitoring va refleksiyaning baholash texnologiyalari, axborot manbalari bilan ishlashga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish);

- ilmiy-nazariy (o'qitadigan fanini nazariy asoslari, o'qitish metodlari, fan taraqqiyoti tarixi va erishilayotgan muvaffaqiyatlari, ilmiy-tadqiqot faoliyati, tajriba-sinov maydonchalari, ilmiy adabiyotlar bilan ishlashga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish);

- metodik (o'quv fani doirasida o'qitishni tashkil qilish shakllari hamda vositalarini, o'quvchilarni o'qitish metodlari va usullarini bilishi hamda ulardan samarali foydalanish darajasini oshirish);

- psixologik-pedagogik (o'qitish, tarbiyalash va o'quvchilarni barkamol voyaga yetkazishning psixologik qonuniyatlari, o'quvchilarning psixologik xususiyatlari, Shuningdek, pedagogika va psixologiyaning nazariy asoslariga oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish);

- kommunikativ (insonlar bilan o'zaro ta'sir strategiyasi, taktikasi va texnikasini ishlab chiqish, aniq maqsadga erishishda ular bilan hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish, o'z nuqtayi nazarini asoslash va ishontirish, muammoli vaziyatlarda tashabbus ko'rsatish hamda adekvat va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, kasbiy diskussiyalar va muhokamalarda ishtirok etish ko'nikmalarini takomillashtirish);

- shaxsiy qiziqishlari (shaxsiy-kasbiy kompetentligini rivojlantirish, Ya'ni pedagogik imijini takomillashtirish, idealini yaratish, nutq madaniyati, liderlik sifatlarini oshirish).

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashda faoliyatining quyidagi yo'nalishlariga (tadbirlar va harakatlar) asosiy e'tiborni qaratamiz:

- malaka oshirish kurslaridan o'tishi;
- mustaqil ta'lim olishi;
- turli tadbirlar va metodik ishlardagi ishtiroki;
- ta'lim muassasasi va pedagogik uyushmalardagi faoliyati.

O'tkazish muddati. Har bir amalga oshiriladigan ishlar va tadbirlarning aniq muddatlari ko'rsatiladi. Barcha tadbirlarning belgilangan muddatlarda bajarilishi pedagogning shaxsiy mas'uliyatiga asoslanadi va jarayonning natijadorligini ifodalaydi.

Pedagogning jarayonda ishtirok etish shakli. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini amalga oshirishda rejalashtirilgan tadbirlar va taomillar quyidagi shakllarda bajarilishi mumkin:

- malaka oshirish kurslari;
- qisqa muddatli kurslar;
- mahorat maktabi;
- harakatdagi o'quv mashg'ulotlari;
- vebinarlar;
- uslubiy birlashmadagi faoliyat;
- mutaxassislikka oid turli adabiyotlar muhokamasi;
- konferensiya va seminarlarda ishtirok etish;
- attestatsiya jarayoniga tayyorgalik;
- ustama olish uchun amalga oshiriladigan taomillar;
- ilg'or tajribalarni ommalashtirish va mahorat darslari o'tkazish;
- ilmiy jurnallar va OAVlarida nashr ishlari;
- ustoz-shogird an'analari bo'yicha faoliyat;
- tajriba maydonchalaridagi tadqiqot ishlariga qatnashish va h.k.

Natijalarni taqdim qilish shakli. Faoliyat natijasida erishilishi kutiladigan natijalar turli shakllarda, jumladan, portfoliyo, metodik mahsulotlar, ilg'or tajribalarni ommalashtirish, mahorat darsi, ijodiy hisobot, nashr ishlari, o'quv loyihalari, innovatsion faoliyat natijalari haqida hisobot, konkurslar, ma'lum bir muammo yuzasidan ijobiy tajriba taqdimoti va boshqa shakllarda taqdim etilishi avvaldan belgilanadi.

Natijalar tahlili va ularni taqdim qilish joyi. Faoliyat yakunida erishilgan natijalar tahlil qilinadi va qo'yilgan maqsadga solishtiriladi. Refleksiya individual suhbat, o'z-o'zini baholash va tahlil qilish, o'zaro baholash va nazorat, o'zgarishlarni taqqoslash, refleksiv esse shakllarida tashkil etiladi. Shuningdek, natijalarni taqdim qilish joyi

ham belgilanadi va ular malaka oshirish kurslari, metodik birlashmalar, metodik va pedagogik kengash, seminar va konferensiyalar, mahorat daslari va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Bajarilishi haqida belgi. Individual ta‘lim trayektoriyasida ko‘rsatilgan har bir tadbir va taomillar bajarilishi haqida tegishli belgi qo‘yib borilishi juda muhimdir, chunki ularning to‘liq bajarilishi orqaligini jarayon sifatining ta‘minlanishiga va qo‘yilgan maqsadga erishish mumkin bo‘ladi.

Pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasini amalga oshirish muddati 1 yildan 5 yilgacha qilib belgilanishi mumkin. Bunda belgilangan maqsad, qo‘yilgan vazifalar ko‘lami, malaka oshirish davriyligi, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari va boshqa pedagogik vaziyatlar inobatga olinadi.

Tadqiqot davomida individual ta‘lim trayektoriyasini rejalashtirishda Gant diagrammasidan foydalanildi. *Gant diagrammasi* – ustunchalar ko‘rinishidagi diagramma (gistogramma)larning keng tarqalgan shakli bo‘lib, biror bir loyiha rejasi yoki ish grafigini yaqqol tasvirlashda foydalaniladi. Loyihalarni rejalashtirish metodi sifatida qilinadigan ishlar ro‘yxati, topshiriqlar va harakatlarning vaqt mezonlarini, bajarilish ketma-ketligini ifodalaydi. Loyihalarni boshqarishda bosqichlar, vazifalar, harakatlarni aks ettirishning standart tarkibiy qismi va muhim vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasini loyihalashda unga ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish, maslahatchi va tegishli mutaxassislar bilan faol o‘zaro ta‘sirni vujudga keltirish, kasbiy kompetentligini oshirishga qaratilgan metodik tadbirlar (an‘anaviy, masofaviy kurslar rejasi, metodik tuzilmalar tadbirlari, harakatdagi o‘quv mashg‘ulotlari, virtual pedagogik uyushmalar, konferetsiya, forum, seminar va b.) haqida aniq manzilli ma‘lumotlar etkazish lozim bo‘ladi.

Butun hayot davomida ta‘lim olish g‘oyasi (lifelong learning)

Shaxsning kasbiy rivojlanishini o‘rganishning tarixiy shartliligi kasblarning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq bo‘lib, ularning shaxs bilan

o‘zaro munosabatini ko‘rib chiqish qayd etilgan muammolarning asosiy qismiga aylandi. Tizimli kategoriyalarning butun kogortasi ichida bo‘lish jarayon sifatida tushuniladi, uning asosiy xususiyati hodisaning mavjudligi allaqachon boshlangan, lekin hali tugallangan shaklga ega bo‘lmagan. Borliqning to‘liqsizligi nisbatini ifodalab, bo‘lish imkoniyatning voqelikka o‘tishi sifatida namoyon bo‘ladi va ular orasidagi oraliq bo‘g‘in sifatida qaralishi mumkin.

Pedagogning shakllanish jarayonida yuzaga kelgan sifat o‘zgarishlari uni yangi faoliyat darajasiga olib keladi. Shuning uchun ham “rivojlanish” tushunchasi bir vaqtning o‘zida bir ob’yektga tegishlidir. Shu bilan birga, rivojlanish - bu individual bosqichlardan o‘tishning o‘ziga xos istiqbolli chizig‘i bo‘lib, bu shaxs uchun yangi sifatga aylanishning alohida harakatini anglatadi. Zamonaviy psixologiya fanida shaxsning kasbiy rivojlanishi muammolari bir qator uslubiy va umumiy nazariy tadqiqotlar bilan ifodalanadi. Pedagogning kasbiy rivojlanish muammolarini samarali hal qilish zarurati yuqorida aytib o‘tilganlarning turli jihatlarini o‘rganishda o‘z aksini topadi. Ilmiy jihatdan ushbu muammo yuzasidanturli izlanisglar olib borilgan. Xususan, - kasbiy faoliyatni amalga oshirish (V.A.Bodrov, E.F.Zer), faoliyatdagi kasbiy mahorat darajalarini o‘rganish (A.K.Markova, O.R.Fonarev), mehnatga tayyorlikni shakllantirish (G.O. Ball, V.A. Molyako), mehnat sub’yektining kasbiy shakllanishi (N.Yu.Volyanyuk, G.V.Lojkin), faoliyat sub’yektining kasbiy madaniyatini rivojlantirishning umumiy tamoyillari (E.O.Klimov, S.D. Maksimenko) va boshqalar shular jumlasidandir. Umumiy psixologik pozitsiyalardan bilamizki, faoliyat sub’yektining shakllanishi murakkab rivojlanish yo‘li, kasblar olamiga kirishga tayyorgarlik, kasbiy faoliyatni o‘zlashtirish, unga moslashish va kasbiy mahoratni oshirish natijasidir. Bu yo‘lda faoliyat sub’yektiga va uning kasbiy yaroqliligiga tobora ko‘proq yangi talablar paydo bo‘ladi. Shu bilan birga, yaroqlilik darajasi, ya’ni shaxsning kasbiy talablarga muvofiqlik darajasi faoliyat sub’yektining rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Psixologiyada “shaxsni shakllantirish” tushunchasining eng keng tarqalgan ta’rifi uning ijtimoiy harakatlar va o‘z-o‘zini

takomillashtirish va o'zini o'zi amalga oshirishga qaratilgan o'z faoliyati ta'siri ostida maqsadli progressiv shaxs o'zgarishining uzluksiz jarayoni sifatida tushunishdir. Shaxsning shakllanishi, albatta, rivojlanish ehtiyojini, inson ehtiyojlarini qondirish imkoniyati va haqiqatini ta'minlaydi.

Pedagogik faoliyat sub'yektining o'z pozitsiyasi, kasbiy rejalari, xulq-atvor strategiyasi, maqsadlari va harakat dasturlari, faoliyat natijalariga munosabati va boshqa o'ziga xos xususiyatlari bilan shakllanadi. **Fonarevning** ta'kidlashicha, kasbiylashtirish jarayonini o'rganishdagi qiyinchiliklar qobiliyatlar, shu jumladan kasbiy ta'limotlar, asosan, uni amalga oshirishning ma'lum bir usulini nazarda tutuvchi normativ faoliyatga qaratilganligi bilan murakkablashadi. Shuning uchun ham, olimning fikricha, ular professionallik darajalarini ajratib ko'rsatmaydilar, faqat mutaxassislik bo'yicha yosh va ish vaqtini hisobga oladilar. Shaxsning kasbiy rivojlanishi kontseptsiyalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, tanlangan mezonga qarab psixologiyada uning bosqichlari haqida bir necha qarashlar shakllangan. Birinchi qarash kasbiy faoliyatni amalga oshirish darajasida rivojlanishning ijtimoiy holati mezonlariga asoslanadi. Asosiy mezon - bu shaxsning xronologik yoshi. Xususan, T. V. Kudryavtsev va boshqa bir qator mualliflar kontseptsiyasida shaxsning kasbiy rivojlanishining to'rt bosqichi ajratilgan:

- 1) kasbiy niyatlarning paydo bo'lishi;
- 2) kasbiy tayyorgarlik;
- 3) kasbiy moslashuv;
- 4) ishda amalga oshirish.

A.K. Markova, kasbiy mahoratning rivojlanish darajasiga tayanib, shuningdek, uch bosqichni ajratib turadi: *o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini o'zi ifoda etish, o'zini o'zi anglash.*

N.Yu.Volyanyuk sub'yektlarning o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatiga asoslanib, kasbiy rivojlanishning yetti bosqichini aniqlaydi: *kasbiy tayyorgarlikdan oldingi bosqich, variant bosqichi, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy moslashish, birlamchi kasbiylashtirish, ikkinchi darajali kasbiylashtirish va mahorat.*

Klimovning ta'kidlashicha, **shakllantirish** - bu doimiy va barqaror rivojlanish jarayoni bo'lib, kasbiy mukammallikka, uslubiy va pedagogik mukammallikka intiladi. Shunday qilib, yuqoridagilarni umumlashtirib, biz shunday xulosaga kelamizki, kasbiy rivojlanish inson ontogenezining muhim qismi bo'lib, u kasbiy niyatlarning shakllanishining boshlanishidan to professional hayotining oxirigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, insonning kasbiy rivojlanishi butun hayot davomida sodir bo'ladi va faqat bir yoki bir nechta davrlar bilan cheklanmaydi.

Kasbiy rivojlanish jarayoni individual ravishda o'ziga xosdir, chunki u sodir bo'ladigan o'ziga xos shartlardan iborat. Kasbiylashtirish bosqichlari faoliyat predmetiga turli talablar bilan birga keladi. Ushbu bosqichlarning har birida kasbiy vazifalarni bajarish uchun shaxsning faoliyati shaxsiy xususiyatlarning yig'indisi bilan to'liq belgilanadigan funktsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ular tarkibi, ahamiyati va intensivligi bilan bir-biridan farq qilishi mumkin. Pedagogning o'z pozitsiyasi, kasbiy rejalari, xatti-harakatlar strategiyasi, maqsadlari va harakat dasturlari, faoliyat natijalariga munosabati va boshqa o'ziga xos xususiyatlari bilan shakllanishi inson rivojlanishining qonuniyatlarini, aqliy tarkibidagi o'zgarishlarni ko'rsatish natijasidir.

Hayotingizda umrbod o'rganishni qanday qabul qilish kerak?

1. O'z shaxsiy manfaatlaringiz va maqsadlaringizni tan oling.

Umrbod o'rganish – bu siz uchun boshqa odamlar istagan narsani o'qish yoki o'rganish emas, balki shxsiyatni rivojlantirish, hayotdagi o'ringizni aniqlashdir. Siz ishtiyoqli odamsiz, o'z qarashlaringizda, o'ylaringizda kelajagingizni ongli tafakkur qiling va siz nimani o'z kelajagingiz uchun tasavvur etdingiz. Agar sizning shaxsiy qiziqishingiz martabangizni ko'tarish bo'lsa, shubhasiz, bu maqsadga erishish uchun to'xtamay o'rganish va o'qish zarur, karyerangizni rivojlantirish darkor.

2. Nimani, albatta, o'rganishni yoki nimaga ega bo'lishni istayotganingizning ro'yxatini qiling.

Sizning ichki ovozingiz nimaga undaydi, nimani erishishni xohlaysiz, nega siz uchun bu kerakli ekaniga alohida qiziqish yoki maqsad qo'yib oling.

Misol uchun, tarixga qiziquvchi kishi, shunchaki Yevropa tarixi haqida bilimlarini kengaytirish uchun tarix faniga asoslangan kitoblarni o'qigan bo'lishi mumkin. Yoki boshqa odamning qiziqishi esa faqat Ph.Dni olish bo'lib, tarix fani unga vosita bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, qaysi tomon kuchli nima deb o'ylaysiz.

Bu har ikki holat o'rganishning turli yo'llarini, sabab, qiziqishning turli darajalari mavjudligini ko'rsatib beradi.

3. O'z maqsadingizga yetishish uchun kerak bo'ladigan resurslarni aniqlab oling va ularni qanday qo'lga kiritishni ham o'ylang.

Shaxsiy maqsadlarga erishish qanday qilib uni amalga oshirish bilan boshlanadi.

Tarix fani misolida: muayyan tarixiy davr haqida ko'proq bilishni istagan kishi kutubxona katalogida, bloglarda, jurnallarda va podkastlarda mavzuga bag'ishlangan kitoblarni, hatto muzey va muzokaralarni tinimsiz o'rganishi va o'zi uchun kashf etishi mumkin.

Shaxsiy maqsad sifatida onlayn rejimda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan universitet dasturlarini, shuningdek, doktorlik darajasiga erishish uchun kerak bo'lgan qadamlarni tadqiq qilishi mumkin.

4. Hayotingiz uchun ta'lim maqsadini yarating.

Sizning kundalik tashvishlar bilan band bo'lgan hayotingizga yangi o'quv maqsadni kiritish, uni ko'rib chiqish, vaqt va harakat talab qiladi. Agar buning uchun vaqt hamda muayyan joy ajratmasangiz, maqsadingizga yeta olmaysiz.

Bunday holat sizni osonlik bilan tushkunlikka olib kelishi yoki o'quv tashabbusini butunlay tark etishga majbur qilishi mumkin.

Yangi o'quv tashabbusi talablari hayotingizga mos bo'lishi uchun, qanday amalga oshirish rejasini tuzish yoki nima qilish

kerakligini o'ylang. Masalan, yangi til o'rganish o'quv maqsadida bo'lsangiz, kuniga bir soat vaqt ajrata olasizmi? Yoki 15 daqiqa?

5. *Majburiyatni his qiling*

Yangi o'quv tashabbusi bilan shug'ullanishga qaror qabul qilish uchun boshlang'ich qadam, eng muhim qadamdir. Tinimsiz o'qib buni qanday boshlashni o'rganib oling. O'zingizni moslashib, odatlanib, qolipga tushib qolgan hayot tarzingizdan chiqishga majburlang.

Umrboqiy ta'lim namunalari

Bu yerda siz shug'ullanishingiz mumkin bo'lgan umrbod ta'lim tashabbuslarining ayrim turlarini keltirib o'tamiz:

- Yangi malakani rivojlantirish (masalan, tikuvchilik, pazandachilik, dasturlash, notiqlik va boshqalar).

- * O'z-o'zini o'rgatadigan o'qish (masalan, yangi tilni o'rganish, gazetalarga obuna bo'lish va boshqalar).

- Yangi sport yoki jismoniy faoliyatni o'rganish (masalan, jang san'atiga qo'shilish, chang'i o'rganish, mashq qilishni o'rganish va boshqalar).

- Yangi texnologiyadan foydalanishni o'rganish (aqlli qurilmalar, yangi dasturiy ilovalar va boshqalar).

- Yangi bilimlarni olish (onlayn ta'lim yoki sinfga asoslangan kurs orqali o'z-o'zini qiziqtirgan kursni olish).

Umrbod o'rganishning foydali jihatlari

Hayotingizda faqat umrbod ta'lim bera oladigan ko'p uzoq muddatli harakatlarning foydali jihatlari quyidagilar:

1. Yangidan yangi motivatsiyalar uyg'onadi.

Sizni ilhomlantiradigan narsalarni aniqlash sizni haydovchining joyiga qo'yadi va siz hayotda xohlagan narsalarni qilishingiz mumkinligini eslatib turadi.

2. Shaxsiy manfaat va maqsadlaringizga erishasiz.

Inson zerikishni kamaytiradi, hayotni yanada qiziqarli qiladi va hatto kelajakdagi imkoniyatlarni ochishi mumkin.

Agar siz ularga e'tibor qaratmasangiz, qiziqishlaringiz sizni qayerga olib borishini hech qachon bilmaysiz.

3. Boshqa shaxsiy va kasbiy ko'nikmalarni takomillashtira olasiz.

Biz yangi mahoratni o'rganish yoki yangi bilim olish bilan band bo'lsak-da, shaxsiy va professional hayotimizda bizga yordam beradigan boshqa qimmatli ko'nikmalarni qurmoqdamiz.

Buning sababi shundaki, biz yangi narsalarni o'rganish uchun o'zimizda yangi ko'nikmalarni shakllantirishimizga va ulardan foydalanishimizga to'g'ri keladi. Misol uchun, chizishni o'rganish ijodkorlikni rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Buning natijasida malakani rivojlantirish jarayoni yuz beradi, bu esa interpersonal ko'nikmalar, ijodkorlik, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, yetakchilikni aks ettirish, moslashuvchanlik va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin.

4. O'z-o'ziga takomillashgan ishonchni beradi.

Biror narsada bilimdon yoki malakali bo'lish bizning shaxsiy va professional hayotimizga bo'lgan ishonchimizni oshirishi mumkin.

- Bizning shaxsiy hayotimizda bu ishonch bizni o'rganish va takomillashtirish uchun vaqt va kuch sarflash va ehtiyojni qondirishdan kelib chiqishi mumkin.

* Bizning professional hayotimizda ishonch – bu o'zimizga, bilimimizga bo'lgan ishonch hissi va o'rganganlarimizni qo'llash qobiliyati bo'lishi mumkin.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR:

1. "Kompetentlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. Kasbiy kompetentlik nima?
3. Kompetentlik qanday holatlarda namoyon bo'ladi?
4. Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi?
5. Ijtimoiy kompetentlik deganda nimani tushunasiz?
6. Maxsus kompetentlik negizida qanday kompetentliklar ko'zga tashlanadi?
7. Psixologik kompetentlikning mohiyati nimadan iborat?
8. Metodik kompetentlikda qanday jihatlar aks etadi?
9. "Informatsion kompetentlik" deganda nimani tushunasiz?

10. Kreativ kompetentlik nima?
11. Innovatsion kompetentlikning o'ziga xos jihatlari nimalarda ko'rinadi?
12. Pedagogik faoliyatda kommunikativ kompetentlik qanday ahamiyat kasb etadi?
13. "Shaxsiy kompetentlik" tushunchasi Siz uchun qanday ma'noni anglatadi?
14. Pedagogik kompetentlik nima?
15. A.K.Markova pedagogik kompetentlikning tarkibiy asoslarini qanday ifodalagan?
16. B.Nazarovanning yondashuviga ko'ra pedagogik kompetentlik qanday asoslardan tarkib topadi?
17. Individual rivojlanish dasturi nima?
18. Pedagogning individual rivojlanish dasturida nimalar aks etadi?
19. O'z-o'zini rivojlantirish deganda nimani tushunasiz?
20. O'z ustida ishlash nima?
21. Pedagogning o'z ustida ishlash modelida qanday holatlar aks etadi?
22. Pedagogning o'z ustida ishlashi qanday bosqichlarda kechadi?
23. O'zini o'zi tahlil qilish deganda nimani tushunasiz?
24. "O'z-o'zini baholash" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
25. Shaxsning o'z-o'zini baholashi qanday omillar negizida kechadi?
26. O'z-o'zini baholash qanday formula yordamida ifodalanadi?
27. O'zini-o'zi baholash modelida qanday holatlar aks etadi?

TEST SAVOLLARI

1. Individual ta'lim trayektoriyasi tushunchasiga to'g'ri ta'rif keltirilgan javobni belgilang.

a*) pedagogning ta'lim jarayonida shaxsiy salohiyatini amalga oshirishi, kasbiy takomillashuvi, o'z mavqeyini anglashi, o'zini namoyon qilishiga doir belgilangan, ongli va amaliy tajribalariga asoslangan o'ziga xos alohida harakat yo'li.

b) pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiyinchiliklari tashxisi natijalari, qiziqishlari, motivlari asosida mustaqil tuziladigan, shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan, uzluksiz malaka oshirishining turi

c) pedagogning individual ta'lim dasturini vaqt mezonlari va bosqichlariga bog'liq holda o'zlashtirish izchilligini maslahatchining kuzatuvda amalga oshirilishi hamda o'quv jarayonining mavjud sharoitlariga moslashuvchanligini belgilaydi.

d) O'qituvchilarga malaka toifasini berish va saqlab qolish, ularni attestatsiyadan o'tkazish masalalari yil davomida amalga oshiriladi

2. Individual ta'lim trayektoriyasiga uchta komponentni belgilang.

a*) mazmunga doir komponenti, korreksion-tahliliy komponent, tashkiliy komponent

b) tashxis, kasbiy takomillashuv, motivlar

c) korreksion-tahliliy komponent, tashkiliy komponent, kasbiy takomillashuv

d) amalga oshirish, tashkiliy komponent, mazmunga doir komponenti

3. Individual ta'lim trayektoriyasi tuzish va amalga oshirish algoritmini belgilang.

a*) tashxis, maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, tahlil va reflektiv baholash, amalga oshirish, yo'nalishni belgilash

b) yo'nalishni belgilash, tashxis, maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, tahlil va reflektiv baholash, amalga oshirish

c) maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, tahlil va reflektiv baholash, amalga oshirish, yo'nalishni belgilash, tashxis

d) mazmunni shakllantirish, tahlil va reflektiv baholash, amalga oshirish, yo'nalishni belgilash tashxis, maqsadni aniqlashtirish

ZAMONAVIY O‘QITUVCHI VA UNGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

O‘qituvchilar ta’lim-tarbiyaning metodologik asoslari, mamlakatning iqtisodi va siyosati, mutaxassislik fanlari, ularni o‘qitish metodikasi, pedagogika, psixologiya va yondosh fanlar asoslari majmuyidan tashkil topadigan professional bilimlarga ega bo‘lishlari talab etiladi. Shuning bilan birgalikda, O‘zbekistonning o‘z taraqqiyot yo‘li mohiyati, milliy tarbiya mohiyati va mazmunini teran anglashi, chuqur ilmiy nazariy salohiyati, pedagogik ijod, o‘z fanining tarbiyaviy imkoniyatlarini mukammal bilishi, pedagogik bilimlarni takomillashtirishga intilish, mamlakatimiz Prezidentining ichki va tashqi siyosatidan xabardorlik, o‘zbek xalqining an‘analari, qadriyatlari, urf-odatlarini yaxshi anglashi, siyosat, tarix, madaniyat, ma’naviyat, adabiyot va san’at, axloqshunoslik, dinshunoslik, huquqshunoslik, o‘lkashunoslik, texnikaga oid ma’lumotlardan xabardorlik, etnopedagogika, etnopsixologiyaga oid bilimlarni chuqur egallagan bo‘lishlari lozim.

Kasbiy bilimlar negizida pedagogning xatti-harakati va xulqining asosini tashkil etuvchi, pedagogik prinsiplar va qoidalar vujudga keladi. Bu prinsip va qoidalarni har bir pedagog o‘z tajribasiga va egallagan bilimlariga tayangan holda yaratadi va ularni doimiy ravishda takomillashtirib boradi.

Pedagogik qobiliyatlar

Layoqat- Psixologiyada tug‘malik alomatlari bor individual sifatlar *layoqatlar* deb yuritildi va uning ikki xili farqlanadi: 1) **tabiiy (tug‘ma) layoqat-** odamdagi oliy nerv tizimi faoliyatining xususiyatlari, miya yarim sharlarining qanday ishlashi, qo‘l-oyoqlarning biologik va fiziologik sifatlari, bilish jarayonlarini ta’minlovchi sezgi organlari - ko‘z, quloq, burun, teri kabilarning xususiyatlaridan tashkil topadi. **Ijtimoiy layoqat** – bola tug‘ilishi bilan uni o‘rab turgan atrof muhit, muloqot uslublari, so‘zlashish madaniyati kabi ko‘plab omillar ta’sirida tug‘ma layoqat tarbiyalanib qobiliyatga aylanib va rivojlanib boradi. Demak, layoqat tug‘ma bo‘lib, qobiliyat

tarbiya mahsulidir.

Shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va buning uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo'ladigan individual- psixologik xususiyatiga **qobiliyat** deyiladi.

Pedagogika va psixologiya fanlari sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda pedagogik qobiliyatlarning qo'yidagi 10 ta turi ko'rsatilgan:

1. Didaktik qobiliyat.
2. Akademik qobiliyat.
3. Perseptiv qobiliyat.
4. Nutqiy qobiliyat.
5. Tashkilotchilik qobiliyati.
6. Obro'ga egalik qobiliyatlari.
7. Komunikativ qobiliyat.
8. Diqqatni taqsimlash qobiliyati.
9. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati.
10. Konstruktiv qobiliyat.

1. Didaktik qobiliyat - bu oson yo'l bilan murakkab bilimlarni tarbiyalanuvchilarga tushuntira olishdir. Bunda ta'lim beruvchining o'quv materialini tarbiyalanuvchilarga tushunarli qilib bayon etishi, mavzu yoki muammoni ularga aniq va tushunarli qilib aytib berishi va namoyish qilishi, tarbiyalanuvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'ota olishi ko'zda tutiladi. Ta'lim beruvchi zarurat tug'ilgan hollarda o'quv materialini o'zgartira, soddalashtira oladi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, tushunarsiz narsani tushunarli qila oladi.

2. Akademik qobiliyat - barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimlarga ega bo'lishlik. Bunday qobiliyatlarga ega bo'lgan ta'lim beruvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha bilimlar hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z sport turi sohasidagi yangiliklarni kuzatib boradi. Fan-texnika, ijtimoiy-siyosiy hayotga doir qiziqishlari bilan ko'p narsalarni o'rganib boradi. Tarbiyalanuvchilarda ma'lum fan

bo'yicha bilim va ko'nikmalar shakllantirish jarayonida ma'lumotlarni boshqa fanlar (fizika, anatomiya, fiziologiya, geometriya va h.k) bilan bog'lay oladi.

3. Perseptiv qobiliyat - qisqa daqiqalarda tarbiyalanuvchilar holatini idrok qila olish fazilati, bu tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, tarbiyalanuvchi shaxsini va uning vaqtinchalik psixologik holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday ta'lim beruvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashqi belgilar asosida tarbiyalanuvchi ruhiyatdagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi.

4. Nutqiy qobiliyat – ixcham, ma'noli, ohangdor, muayyan ritm, temp, chastotaga ega bo'lgan nutq. Shuningdek, ta'lim beruvchi nutqining jarangdorligi, uning pauza, mantiqiy urg'uga rioya qilishi. Qobiliyatli ta'lim beruvchining nutqi mashg'ulotda hamisha tarbiyalanuvchilarga qaratilgan bo'ladi. Ta'lim beruvchi yangi materialni tushuntirayotgan, tarbiyalanuvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Fikrlar ifodasi tarbiyalanuvchi uchun aniq, sodda, tushunarli bo'ladi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati- o'quv guruhi yoki jamoani uyushtirish va uni boshqarish iste'dodi. Tashkilotchilik tarbiyalanuvchilarni xilma-xil faoliyat turiga jalb qilish uchun asos hisoblanadi. Bu qobiliyat, birinchidan, tarbiyalanuvchilar jamoasini uyushtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish bo'lsa, ikkinchidan, o'z faoliyatini to'g'ri uyushtirish qobiliyatidir.

6. Obro'ga ega bo'lishlik qobiliyati- o'zining shaxsiy xususiyati, bilimdonligi, aql- farosatli, mustahkam irodasi bilan obro' orttirish uquvchanligi. Fanda bu qobiliyat turi – avtoritar qobiliyat, deb ham yuritiladi. Hurmatga ega bo'lish ta'lim beruvchi shaxsiy sifatlarning butun bir kompleksiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlarga (dadilliligi, chidamliligi, qat'iyiligi, talabchanligi va h.k), shuningdek, tarbiyalanuvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish

mas'uliyatini his etishga, bu ishonchni tarbiyalanuvchilarga ham yetkaza olishga bog'liq bo'ladi.

7. Kommunikativ qobiliyat – muomala va muloqot o'rnatish, bolalarga kirishib ketish qobiliyati, tarbiyalanuvchilarga to'g'ri yondashish yo'lini topa olish, ular bilan pedagogik nuqtayi nazardan samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligi.

8. Diqqatni taqsimlash qobiliyati – bir necha obyektlarga bir davrning o'zida o'z munosabatini bildirish. Ta'lim beruvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari – hajmi, uning kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi va ishga solinishning taraqqiy etganligi muhimdir. Qobiliyatli, tajribali ta'lim beruvchi o'z fikrini (yoki tarbiyalanuvchi fikrini) bayon qilishda diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha tarbiyalanuvchilarni o'z diqqat-e'tiborida tutadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, barcha intizom buzilish hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z shaxsiy xatti-harakatlarini (mimikasi, pantomimikasi, yurish-turishni) ham kuzatib boradi.

9. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati – insonning kelajagini oqilona tasavvur qilishdan iborat bashorati. Bu o'z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko'rishda, tarbiyalanuvchining kelgusida qanday odam bo'lishi haqidagi tasavvur bilan bog'liq bo'lgan shaxsni tarbiyalab yetishtirishda, tarbiyalanuvchining qanday fazilatlarning taraqqiy etishini oldindan aytib bera olishda ifodalanadigan maxsus qobiliyat. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga, odamga ishonish bilan bog'liq bo'ladi.

10. Konstruktiv qobiliyat – o'quv-tarbiya ishlarini rejalashtirish va natijasini oldindan aytish qobiliyati. Bu qobiliyat tarbiyalanuvchi shaxsning rivojini loyihalashga, o'quv-tarbiya mazmunini, shuningdek, tarbiyalanuvchilar bilan ishlash metodlarini tanlab olishga imkon beradi. Pedagogik qobiliyatlarni har tomonlama o'rganish qobiliyatlar shaxsning aql-idroki, his-tuyg'usi va iroda sifatlarining namoyon bo'lishidan iborat ekanligini ko'rsatadi.

Bugungi olimlar, yuqorida bayon qilingan qobiliyatlar qatoriga,

zamonaviy pedagogning qobiliyatini ham kiritishmoqda.

Zamonaviy pedagogning qobiliyati – zamonaviy ta’lim beruvchi, shogirdlarini aql-u donishlikka, iymon-etiqodga, faol hayotiy pozitsiyaga, tashabbuskorlikka, tadbirkorlikka, ijodga yo‘naltirish kabi qator qobiliyatlarga ega bo‘lishi zarurligi ko‘zda tutilmoqda. Ushbu qobiliyat turi, ta’lim oluvchilarning kelajak faoliyatlariga yo‘naltirilganligi uchun, uni biz strategik qobiliyat atadik.

Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlari

Pedagogik texnika – pedagogik mahoratning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, o‘qituvchning o‘quvchilarga ta’sir o‘tkazish vositasi hisoblanadi. Pedagogik texnikani yetarli darajada egallagan o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqotga kirishish mahorati yuqori bo‘ladi. Zarur so‘z va gapni kerakli paytda, talab etiladigan ohangda ishlatish, qanday qarash, imo-ishoralardan tez va aniq foydalanish, eng keskin va kutilmagan pedagogik vaziyatlarda ham osoyishtalik va aniq fikr yuritish, tahlil qilish qobiliyatini saqlab qolish imkonini beradi.

Pedagogik texnika quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

nutq malakalari;

pedagogning mimikasi va pantomimikasi;

o‘z psixologik(ruhiy) holatini boshqara olishi;

aktyorlik va rejissorlik mahorati.

Avvalo, pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida **pedagogning nutq malakalarini**, ya’ni savodli gapirish, nutqini chiroyli va tushunarli, ta’sirchan qilib bayon etish, o‘z fikr va his-tuyg‘ularini so‘zda aniq ifodalash malakalarini aytib o‘tish mumkin. Olimlarning hisoblashlariga ko‘ra o‘quv uchun ajratilgan vaqtning taxminan 1/4 - 1/2 qismi o‘quvchilarning o‘qituvchi nutqini eshitishlari va tushunishlari uchun sarflanadi. Demak, o‘quv materialining o‘quvchilar tomonidan puxta o‘zlashtirilishi o‘qituvchi nutqining kamoloti va yorqinligiga bog‘liq ekan.

Haqiqatan ham, A.Avloniy ta’kidlaganidek “So‘z insonning daraja va kamoli, ilm va fazlni ulug‘lab ko‘rsatadurg‘on tarozisidir. Aql sohiblari kishilarning fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va

qimmatini soʻzlagan soʻzidan bilur”. Ayniqsa, oʻquvchilar oʻqituvchi talaffuzi, nutq texnikasiga katta eʼtibor berishadi.

Duduq, kirish, tovushga taqlid kabi soʻzlarning, masalan “aytaylik”, “xoʻsh”, “anaqa”, “oʻtga-boʻtga”, “demak” yoki bitta soʻzni ketma-ket uch martagacha takrorlash kabi soʻzlarning oʻrinsiz ravishda koʻp takrorlanishi oʻquvchilarning ensasini qotiradi. Bunday hol faqat oʻrta maktab oʻqituvchilari va oʻquvchilari orasidagina emas, balki oliy oʻquv yurti professor-oʻqituvchilari orasida ham uchrashi achinarli hol.

Hozirgi kunda nutq texnikasiga doir mashqlar tizimi ishlab chiqilgan. Bu tizim teatr pedagogikasi tajribalariga tayanadi hamda nutq paytida toʻgʻri nafas olish, tanaffus va diksiyani soʻzlash kabi koʻnikmalar oʻquv-metodik majmuasidan tashkil topgan. Mazkur tizimni oʻzlashtirish uchun oʻz ustida muntazam ishlagan har qanday inson, jumladan, yoshlarga taʼlim-tarbiya beruvchi oʻqituvchi va murabbiylar oʻz nutqini toʻgʻrilay oladi.

Kishining ovozi, tabiati oʻzgarmas degan fikrlarga qoʻshilib boʻlmaydi. Hozirgi zamon fiziologiya fanining dalolat berishicha, ovoz sifatini mutlaqo oʻzgartirish mumkin. Bu tarixiy faktlar bilan ham isbotlangan. Masalan, buyuk notiq Demosfen oʻz duduqligini mashq qilish tufayli yengib, qadimgi Rimning buyuk notigʻiga aylangan.

Pedagogik faoliyatda **mimika va pantomimikaning oʻz oʻrni va ahamiyati bor.**

Pantomimika. Gavda, qoʻl va oyoqlarning harakatiga - pantomimika deyiladi. Pantomimika harakatlaridan mohir pedagoglar oʻz fikrlarini bildirishda, obrazlar yaratish kabilarda foydalanadilar. Oʻqituvchilar dars jarayonida gavda harakatlariga alohida eʼtibor qaratishlari kerak. Jumladan, salomlashishda gavnani tik tutib, ikki qoʻlni har bir oʻquvchini bagʻriga bosmoqchidek tutishi, bunda oʻng oyoq, chap oyoqqa nisbatan 15-20 sm oldinga tashlangan boʻlishi, yaʼni oʻquvchilarini yugurib borib bagʻriga bosmoqchidek maʼno anglatilishi, tavoze bilan oʻquvchilarni oʻtirishga taklif etishi, oʻrganilayotgan mavzuning muhim joylarini taʼkidlashda, oʻquvchilar tomon ildam, jasoratli qadamlar tashlab oldinga yurishi, aytgan fikrlarini asoslashda orqaga, yaʼni sinf doskasi tomon yurishi kerak. Yon tomonga yurish

taklif etilmaydi. O'qituvchi qollari kaftlarini o'quvchilarga qarata silkitib o'tiringlar, deyish mumkin emas. Qo'llarning bunday harakati yuzing qursin, ma'nosini anglatadi. Umuman, o'qituvchning barcha harakatlari nazokatli, oddiy va tabiiyligi bilan ajralib turishi lozim. Gavdani tutish estetikasiga rioya qilish, salbiy odatlar (orqa-oldga tomon chayqalish, bir oyoqdan ikkinchisiga og'irlikni tashlash, stol suyanchg'ini tutib turish, stol yoki o'quvchi partasiga qo'llari kaftlarini qo'yib enkayib turish, qo'lda darsga aloqasiz buyumlarni ko'tarib yurish, bosh qashish, burun qoqish, quloq kavlash va h.k.z)dan xoli bo'lishlari talab etiladi

Mimika. Insonning yuzidagi muskullari, qoshi, ko'zi, lablari vositasida o'z fikri, hissiyoti, ruhiy holatini ifodalash san'atiga - **mimika** deyiladi. Ba'zan, o'qituvchining yuz ifodasi uning gapidan ko'ra kuchliroq ta'sirga ega bo'ladi. Imo-ishora va mimika axborotning emotsional ta'sir kuchini oshirib, uni tarbiyalanuvchining yaxshi qabul qilishiga sabab bo'ladi.

O'quvchilar o'qituvchining fikrini uning yuz ifodasidan bilib oladi. Shuning uchun o'qituvchi o'zining ichki kechinmalarini yashira olishi ham lozim. Mimik harakatlari asosan o'quv tarbiya maqsadlarida foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Pedagogik faoliyat jarayonida, **pedagogning o'z psixologik (ruhiy) holatini** boshqaraolishi muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchining o'ziga eng qulay hissiy (ijodiy) jiddiylik, o'quvchilariga va atrofidagi boshqa odamlarga nisbatan doimo insonparvarlik, umidbaxshlik, xayrixohlik, xursandchilik kayfiyatini saqlash, o'zining hissiy dam olishini tashkil etish mahoratiga ega bo'lishi, juda muhim rol o'ynaydi. Bu mahorat, pedagogning kasbiy faoliyati jarayonida o'zini o'zi nazorat qilishlarini ta'minlaydi, ko'p yillar davomida sog'lom asab tizimini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zo'riqishlardan o'zini tiyishga va asrashga yordam beradi.

Pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatishni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun, **pedagog aktyorlik va rejissorlik** mahoratlarini egallagan bo'lishi zarur.

Aktyor (fr. acteur, lot. actor) ijro etuvchi, rejissor (fr. regisseur, lot. rege) boshqaruvchi ma'nolarini anglatadi. Bu borada sharq mamlakatlarida ulug'lanib, "Al-Muallim as-soniy" (Arastudan keying "Ikkinch muallim"), "Sharq Arastusi" deb, shuhrat qozongan, bobokolonimiz Abu Nasr Forobiy (873-950) ma'rifat-tarbiyalanuvchining xohishi va irodasini kerakli yo'nalishda boshqarish san'atidir,-degan edi. Shunday ekan, mahoratli o'qituvchi aktyorlik va rejissorlik sirlarini o'rganib, bolalar bilan muomala qilishda nafaqat ularning aql-idrokiga, shuning bilan birgalikda his-tuyg'ulariga ham ta'sir ko'rsatish malakalarini egallab, professional faoliyatini san'at darajasiga olib chiqishi talab etiladi.

Pedagogik texnika shunday yig'indiki, u pedagogning har qanday pedagogik vaziyatlarda, tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi.

Talim beruvchilarning pedagogik mahoratga doir bilimlarga ega bo'lishi dastlabki qadam hisoblanadi, ularni kasbiy-shaxsiy faoliyatga mohirlik, ustalik va epchillik bilan san'atkorona qo'llash asosiy maqsad hisoblanadi. Masalan, ayrim o'qituvchilarda "bu o'quvchidan kelajakda yaxshi inson chiqmaydi" degan kelajakni ko'ra bilish, bashorat qilish qobiliyati ko'ramiz. Aslida bu o'qituvchi o'sha o'quvchisining "yomon" inson bo'lishi sabablarini o'z vaqtida bartaraf etish ustida ishlashi lozim. Chunki, o'sha bitta bola ham ma'lum yoshga yetgach ota-onasini, oilasini boqishi, mamlakatning uning zimmasiga tushadigan yukini ko'tarishi talab etiladi. Shunday ekan, biz o'qituvchilarning biror o'quvchimizni e'tibordan chetda qoldirishimiz Alloh oldida gunoh, jamiyat oldida jinoyat hisoblanadi, uning javobi bor. Xuddi shuningdek, konstruktiv qobiliyatni olaylik. Darsning loyihasini ishlab chiqdik. Shu loyiha asosida dars o'tsak, qaysi o'quvchilarimizning mavzuni o'zlashtirmasligini oldindan bilamiz. Demak, tuzulgan bu dars loyihasi yaroqsiz, boshqa mukammal loyiha ustida ishlashimiz kerak. Chunki biz o'qituvchilar har bir o'quvchimizni uning eng yaqin intellektual rivojlanish darajasidagi kafolatlangan bilimlar bilan qurollantirishga mas'ulmiz.

Pedagog xodimning kasbiy faoliyatiga qo‘yladigan zamonaviy talablar. Mamlakatimiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi inson va uning manfaatlari, uning xavfsizligi va farovonligini ta‘minlash hamda barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgandir. mustaqillikni qo‘lga kiritgandan keyingi qisqa vaqt ichida bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘li asrlarga arzigulik mazmun va mohiyat kasb etmoqda. Ma‘lumki, taraqqiyotni harakatga keltirishda va turmushda ro‘y berayotgan jarayonlarga o‘z ta‘sirini o‘tkazishda jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma‘naviy yangilanishining muhim subyekt bo‘lgan yoshlarni barkamol shaxs qilib tarbiyalash muhim masalasi ahamiyatiga ega. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo‘lgan ta‘lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi.

Ta‘lim samaradorligini oshirish, shaxsning ta‘lim markazida bo‘lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta‘minlash uchun ta‘lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko‘rgan va o‘z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol uslublarni biladigan, ulardan o‘quv va tarbiyaviy mashg‘ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan o‘qituvchilar kerak. Buning uchun barcha fan o‘qituvchilarini pedagogik va axborot texnologiyalar, interfaol uslublarni bilan qurollantirish hamda olgan bilimlarini o‘quv-tarbiyaviy mashg‘ulotlarda qo‘llash malakalarini uzluksiz oshirib borish lozim. Ta‘lim muassasasi o‘qituvchisining faoliyati shaxsni tarbiyalash jarayonida ta‘lim-tarbiya olish sharoitlarini yaratish, uning ehtiyojlarini qondirish va qobiliyatlarini ochish hamda rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Ta‘lim muassasasi o‘qituvchisining malakasi maxsus va pedagogik fanlar bilan yoritiladigan ikki qirraga ega bo‘lishi lozim va u doimo “Nima uchun o‘qitish kerak?”, “Qanday o‘qitish kerak?” degan savollarga javob topishi zarur. Bu javoblar pedagogika fanining asosiy qoidalari va qonuniyatlariga mos holda talqin qilinishi, shuningdek, ta‘lim xususiyatlari e‘tiborga olingan bilimlarga asoslangan bo‘lishi lozim. Pedagogikaning muhim muammolaridan

biri, o'qituvchining mutaxassisligi va faoliyatining asosini tashkil etish shart bo'lgan pedagogik jarayon nazariyasini ishlab chiqishdir. Pedagoglar mutaxassislik bo'yicha mavjud bilimlaridan tashqari o'quv jarayoniga qadam qo'yar ekanlar, pedagogik va psixologik bilimlar, texnologiya va o'qitish metodikalariga doir zarur bilimlarni egallagan bo'lishi kerak. Shuning uchun ham pedagoglarning malakasini oshirishda: - o'qitish jarayoninig samaradorligini ta'minlovchi pedagogik malakalarni shakllantirish; - ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, gumanitar bilimlarni anglashga yo'naltirilgan yangi kasbiy tafakkurni shakllantirish; - o'qituvchi faoliyatining metodologik asosi sifatida pedagogik bilimlar tizimini egallash; - o'qituvchilarning kasbiy faoliyatlariga yaqinlashtirilgan uslublar tizimi sifatidagi o'qitish texnologiyasini egallash masalalari asosiy, deb belgilanadi.

Zamonaviy o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar. O'qituvchilar o'zlari o'qitayotgan o'quvchilarining ruhiyatlariga mos ravishda muloqotda bo'la olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash va o'quv-tarbiyaviy jarayonda qo'llay olishi kerak. Bugungi kunda an'anaviy ta'limni zamonaviylashtirish yo'lida birgina texnologiyaga asoslangan o'qitish uchramaydi. Odatda, o'qitishda bir necha texnologiyalarning elementlari birdaniga qo'llaniladi, chunki pedagogik texnologiya – bu o'quv jarayonini to'liqligicha egallovchi loyiha, yaxlitlik, natija, ya'ni o'quv jarayonini inson va texnik imkoniyatlarini hisobga olgan holda aniq maqsad, natijaga yo'naltirilgan jarayondir. O'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'quv-tarbiya jarayonidagi o'rni, ulardan foydalanish, shuningdek, usul, metod va texnologiya tushunchalarining farqlay olishlari, "Aqliy hujum", "Tarmoqlar"(Klaster) "Assesment" metodlari, "Bumerang", "Skarabey", "Charxpalak", "Rezume" "Keys-stadi" va shu kabi texnologiyalar haqidagi bilimlarga ega bo'lishlari va ulardan o'quv-tarbiya jarayonida foydalana olishlari lozim. Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtiradigan va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir bo'lgan, zarur qarorlar qabul qiladigan, mustaqil va erkin fikrlaydigan

shaxslar kerak. Shuning uchun ham ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari, ya'ni interfaol uslublari, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta'limda qo'llanishga oid bilimlar, tajriba o'quvchilarni bilimli va yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun o'qituvchi bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi kerak. Buning uchun u darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Hozirgi zamon ta'lim tizimidagi amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, oldindan puxta loyihalashtirilgan dars, albatta, o'qituvchi va o'quvchiga darsni qiziqarli bo'lishi, shuningdek, ijobiy natijaga erishishlariga imkoniyat yaratadi hamda darsning samaradorligini oshiradi.

TEST SAVOLLARI

1. Layoqat nima?
 - a) *psixologiyada tug'malik alomatlari bor individual sifatlar layoqatlar deb yuritiladi
 - b) odamdagi oliy nerv tizimi faoliyatining xususiyatlari, miya yarim sharlarining qanday ishlashi
 - c) qo'l-oyoqlarning biologik va fiziologik sifatlari, bilish jarayonlarini ta'minlovchi sezgi organlari - ko'z, quloq, burun, teri kabilarning xususiyatlari
 - d) bola tug'ilishi bilan uni o'rab turgan atrof-muhit, muloqot uslublari, so'zlashish madaniyati

2. Pedagogika va psixologiya fanlari sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda pedagogik qobiliyatlarning nechta turi ko'rsatilgan?
 - a) *10
 - b) 8
 - c) 9
 - d) 18

3. Qobiliyat turlarini ko'rsating?
- a) *didaktik qobiliyat, akademik qobiliyat, perseptiv qobiliyat, nutqiy qobiliyat, tashkilotchilik qobiliyati, obro'ga egalik qobiliyatlari, kommunikativ qobiliyat, diqqatni taqsimlash qobiliyati, kelajakni ko'ra bilish qobiliyati, konstruktiv qobiliyat
 - b) tashkilotchilik qobiliyati, obro'ga egalik qobiliyatlari, kommunikativ qobiliyat, diqqatni taqsimlash qobiliyati, kelajakni ko'ra bilish qobiliyati, konstruktiv qobiliyat
 - c) didaktik qobiliyat, akademik qobiliyat, perseptiv qobiliyat, nutqiy qobiliyat, tashkilotchilik qobiliyati, obro'ga egalik qobiliyatlari, kommunikativ qobiliyat
 - d) perseptiv qobiliyat, nutqiy qobiliyat, tashkilotchilik qobiliyati, obro'ga egalik qobiliyatlari, kommunikativ qobiliyat, diqqatni taqsimlash qobiliyati
4. Bu oson yo'l bilan murakkab bilimlarni tarbiyalanuvchilarga tushuntira olishdir. Ushbu ta'rifga mos javobni belgilang.
- a) *didaktik qobiliyat
 - b) akademik qobiliyat
 - c) perseptiv qobiliyat
 - d) kommunikativ qobiliyat
5. Qisqa daqiqalarda tarbiyalanuvchilar holatini idrok qila olish fazilati, bu tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati bu....
- a) *akademik qobiliyat
 - b) perseptiv qobiliyat
 - c) tashkilotchilik qobiliyati
 - d) konstruktiv qobiliyat
6. Zamonaviy pedagogning qobiliyati?
- a) *zamonaviy ta'lim beruvchi, shogirdlarini aql-u donishlikka, iymon-etiqodga, faol hayotiy pozitsiyaga, tashabbuskorlikka, tadbirkorlikka, ijodga yo'naltirish kabi qator qobiliyatlarga ega bo'lishi
 - b) o'quv-tarbiya ishlarini rejalashtirish va natijasini oldindan aytish qobiliyati
 - c) insonning kelajagini oqilona tasavvur qilishdan iborat bashorati.

d) bir necha obyektlarga bir davrning o'zida o'z munosabatini bildirish.

7. Ma'rifat-tarbiyalanuvchining xohishi va irodasini kerakli yo'nalishda boshqarish san'atidir. Ushbu fikr muallifini aniqlang.

- a) *Abu Nasr Forobiy
- b) Abu Ali ibn Sino
- c) Abu Rayhon Beruniy
- d) Ahmad al-Farg'oni

8. Ta'lim muassasasi o'qituvchisining malakasi maxsus va pedagogik fanlar bilan yoritiladigan ikki qirraga ega bo'lishi lozim va u doimo savollarga javob topishi zarur.

- a) *"Nima uchun o'qitish kerak?", "Qanday o'qitish kerak?"
- b) "Nima uchun o'qitish kerak?", "Qayerda o'qitish kerak?"
- c) "Qanday o'qitish kerak?", "Qachon savol berish kerak?"
- d) "Qanday o'qitish kerak?", "Qayerda o'qitish kerak?"

9. Insonning yuzidagi muskullari, qoshi, ko'zi, lablari vositasida o'z fikri, hissiyoti, ruhiy holatini ifodalash san'atiga deyiladi.

- a) *mimika
- b) pantomimika
- c) aktyorlik
- d) rejissorlik

10. Pedagogik texnika shunday yig'indiki,

- a) *u pedagogning har qanday pedagogik vaziyatlarda, tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi
- b) u pedagogning tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi, lekin har doim emas
- c) u o'quvchining har qanday pedagogik vaziyatlarda, o'qituvchiga samarali ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi
- d) u insonlarning kundalik turmush tarzida, o'z qarashlarini o'zgartirishida tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi.

O‘QITUVCHILARNI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO‘LLAB- QUVVATLASHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA METODLARI

Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o‘rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo‘lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo‘lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo‘sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o‘zida qanday kompetentlik sifatlarini yoritib olishi zarur. Ayni o‘rinda shu va shunga yondosh g‘oyalar yuzasidan so‘z yuritiladi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta‘lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik “noan’anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma‘lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo‘llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma‘lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o‘z faoliyatida qo‘llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma‘lumotlardan foydalanishda;

- kutilmagan vaziyatlarda harakat rejasiga ega bo'la olishda.

Kasbiy kompetentsiyaga ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;

- yangi axborotni o'zlashtiradi;

- davr talablarini chuqur anglaydi;

- yangi bilimlarni izlab topadi;

- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qullaydi.

Kasbiy kompetentlik sifatlari.

Quyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati qisqacha yoritiladi.

1. Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub'ektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmuni ifodalaydi:

1) psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

2) metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

3) informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish;

4) kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

5) innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta’lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g‘oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish;

6) kommunikativ kompetentlik – ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo‘lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta’sir ko‘rsata olish.

3. Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o‘shishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

4. Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

5. Ekstremal kompetentlik – favqulodda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik.

Bir qator tadqiqotlarda bevosita pedagogga xos kasbiy kompetentlik va uning o‘ziga xos jihatlari o‘rganilgan. Bunday tadqiqotlar sirasiga A.K.Markova, va B.Nazarovalar tomonidan olib borilgan izlanishlarni kiritish mumkin.

O‘z tadqiqotlarida A.K.Markova pedagogning kasbiy kompetentligi quyidagi tarkibiy asoslardan iborat ekanligi aytiladi:

1) maxsus yoki kasbiy kompetentlik. Kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish;

2) ijtimoiy kompetentlik. Qo‘shimcha faoliyatni hamkorlikda tashkil etish;

3) shaxsiy kompetentlik. O‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini namayon etish;

4) individuallik kompetentlik. O‘z-o‘zini boshqarish, kasbiy rivojlantirish va yangiliklar yaratish.

3. Pedagogning kasbiy kompetentligi. O‘zbekistonda pedagogning kasbiy kompetentligi, uning o‘ziga xos jihatlari o‘ranilgan bo‘lib, ular orasida B.Nazarova tomonidan olib borilgan tadqiqot o‘ziga

xos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizida quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi:

1) maxsus yoki kasbiy kompetentlik(kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish)

2) ijtimoiy kompetentlik(kasbiy faoliyatni hamkorlikda tashkil etish, ijtimoiy mas’ullik)

3) autokompetentlik(o‘zini ijtimoiy-kasbiy rivojlantira olish)

4) ekstremal kasbiy kompetentlik(kutilmagan vaziyatlarda ishlay olish)

Pedagogik kompetentlikning tarkibiy asoslari (B.Nazarova) Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bo‘lishda o‘z ustida ishlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalari o‘zini o‘zi tahlil qilish va o‘zini o‘zi baholash orqali aniqlanadi.

O‘z ustida ishlash – pedagogning izchil ravishda o‘zining kasbiy BKM va shaxsiy sifatlarini rivojlantirib borish yo‘lida amaliy harakatlarni tashkil etishi.

O‘z ustida ishlash quyidagilarda ko‘rinadi:

- kasbiy BKMni takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o‘zlashtirish.

Pedagogning o‘z ustida ishlashi bir necha bosqichda kechadi.

Ular:

1. Tahlil qilish asosida yutuq va kamchiliklarini aniqlash.
2. Yutuqlarini boitish, kamchiliklarni yo‘qotish haqida aniq qarorga kelish.
3. Qarorga ko‘ra amaliy harakatlarni izchil tashkil etish yo‘llarini izlash.
4. Xato va kamchiliklarni takrorlamaslikka intilish.
5. Qarorning izchil bajarilishini doimiy nazoraq qilib borish.

Pedagogning o‘z ustida ishlash bosqichlari Pedagogning mutaxassis sifatida:

- aniq maqsad, intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish;
- pedagogik jarayon samaradorligini, o‘zining ishchanlik faolligini oshirish;
- izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o‘zlashtirish;
- ilg‘or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo‘lish;
- faoliyatiga fan-texnikaning so‘nggi yangiliklarini samarali tadbiq etish;
- kasbiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish;
- salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash yo‘lida olib boradigan amaliy harakati uning o‘z ustida ishlashini ifodalaydi.

Pedagoglarning o‘z ustilarida izchil, samarali ishlashlarida faoliyatga loyihali yondasha olishlari qo‘l keladi. Ularning loyihali yondashuv asosida quyidagi modelni shakllantira olishlari maqsadga muvofiqdir. Modelda o‘z ustida ishlash bosqichlari va har bir bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar qayd etiladi. Har bir bosqich uchun belgilangan vazifalarning samarali hal etilishi navbatdagi bosqichga o‘tish imkonini beradi. Ma’lum bosqich vazifalari hal etilgach, pedagog bu holatni alohida bandda qayd etadi.

Pedagogning o‘z ustida ishlash modeli Pedagogning kasbiy kompetentlikka ega bo‘lishida o‘zini o‘zi tahlil qila olishi ham ahamiyatli sanaladi.

O‘zini o‘zi tahlil qilish pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o‘z amaliy harakatlari mohiyatining o‘rganilishidir.

O‘zini o‘zi tahlil qilish orqali pedagog o‘zini o‘zi ob’ektiv baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Zero, pedagoglarning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo‘lishida ularning o‘z-o‘zini baholash malakalariga egaligi ham muhimdir.

O‘zini o‘zi baholash (O‘O‘B) – shaxsning o‘z-o‘zini tahlil qilish orqali o‘ziga baho berishi. O‘zini o‘zi baholash sub’ekt uchun

shaxsiy imkoniyatlarini hisob-kitob qilish, o'ziga ob'ektiv baho berish, o'zidan qoniqishni ta'minlaydi O'z-o'zini baholash shaxsning qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashishi zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin shaxsni bunga bevosita tayyorlash mumkin. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi pedagogning ham o'zini o'zi samarali baholay olishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi.

O'zini o'zi samarali baholash omillari:

1. O'zini tushunish (o'zi haqida aniq ma'lumotlarga ega bo'lish).
2. Shaxs sifatida o'z qadr-qimmatini anglash (o'zi to'g'risidagi ijobiy ma'lumotlarni to'plash).
3. O'zini-o'zi nazorat qilish (o'zi to'g'risidagi shaxsiy fikrning atrofdagilar tomonidan unga berilayotgan bahoga mos kelishi).

O'z-o'zini baholash darajasi shaxsning o'z-o'zidan qoniqishi yoki qoniqmasligini belgilab beradi. Bunda o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlari shaxs imkoniyatlariga mos kelishi lozim.

O'zini o'zi oshirib yoki pasaytirib ko'rsatish o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlarining noto'g'ri bo'lishiga olib keladi. Ko'plab manbalarda shaxs tomonidan o'z-o'zini baholash quyidagi formula asosida aniqlanishi ko'rsatilgan:

$$\mathbf{O'O'B = yutuqlar / o'zini yuqori baholashga intilish (yoki O'O'B = YU / O'YUBI)}$$

Formulaga ko'ra, qandaydir yutuqqa erishgach, shaxs tomonidan o'zini o'zi yuqori baholash (yutuqlar hissasini oshirish) yoki o'ziga nisbatan qo'yayotgan talablarni pasaytirish ro'y beradi. Ushbu model asosida o'z-o'zini baholash nihoyatda oson kechadi. Bordi-yu, erishilgan yutuqlar soni o'z-o'zini rivojlantirish vazifalariga nisbatan ko'p (1 dan katta) bo'lsa, u holda pedagog yuqori darajada kasbiy kompetentlikni namoyon etadi. Bordi-yu, yutuqlar va belgilangan o'zini o'zi rivojlantirish vazifalari o'zaro (1 ga) teng bo'lsa, u holda u o'zida o'rta darajadagi kasbiy kompetentlikni ifodalaydi. Agarda, yutuqlar soni belgilangan rivojlantirish vazifalaridan kam (1 dan kichik yoki 0 ga teng) bo'lsa, u holda pedagogning kasbiy kompetentlik darajasi past hisoblanadi va bu holat pedagogdan o'z kasbiy kompetentligini rivojlantirishga jiddiy e'tibor berishini talab qiladi.

Formulada “o‘zini o‘zi rivojlantirish vazifalari” jumlasini qo‘llanilgan ekan, eng avvalo, o‘zini o‘zi rivojlantirish nima ekanligini tushunish olish lozim.

O‘z-o‘zini rivojlantirish – shaxsning o‘zida kasbiy tajriba, malaka va mahoratni takomillashtirish yo‘lida aniq maqsad va puxta o‘ylangan vazifalar asosida mustaqil ravishda amaliy harakatlarni tashkil etishi. Bir qator tadqiqotlarda mutaxassis, shu jumladan, pedagogning o‘z-o‘zini rivojlantirishida “Individual rivojlanish dasturi” qo‘l kelishi aytiladi. Individual rivojlanish dasturi (IRD) – har bir shaxs yoki mutaxassisning o‘zida ma’lum sifat, BKM, kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlari asosida ishlab chiqilgan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dastur.

Ushbu dasturda kasbiy faoliyatni tashkil etish uchun zarur bo‘lgan BKM hamda kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish muddatlari belgilanadi. Har qanday mutaxassis kabi pedagog ham o‘zi uchun shaxsiy-amaliy xarakterga ega “Individual rivojlanish dasturi”ni ishlab chiqarish olishi, u asosida pedagogik faoliyatni yo‘lga qo‘yishi zarur.

Pedagogning individual rivojlanish dasturi – mutaxassis sifatida pedagogning individual ravishda o‘zida u yoki bu kasbiy-pedagogik sifat, bilim, ko‘nikma, malakalar, kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlariga tayangan holda ishlab chiqqan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dasturi. Pedagog tomonidan ishlab chiqiladigan “**Individual rivojlanish dasturi**” quyidagi tarkibiy elementlardan tarkib topadi:

- 1) pedagogik bilimlar;
- 2) psixologik bilimlar;
- 3) mutaxassislik bilimlari;
- 4) didaktik malakalar;
- 5) tarbiyaviy ishlarni tashkil etish malakalari;
- 6) ruhiyatning kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va shaxsiy sifatlar;
- 7) o‘z-o‘zini rivojlantirish maqsadlari;

8) o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun topshiriqlar Quyidagi pedagogning “Individual rivojlantirish dasturi”ning namunasi keltiriladi.

Shunday qilib, bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida yuzaga keladigan kuchli raqobatga bardoshli bo‘lish ehtiyoji har bir mutaxassisni o‘zida kasbiy kompetentlik va unga xos sifatlarni tarkib toptirishga undaydi. Lug‘aviy jihatdan “qobiliyat”, mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish” ma’nosini anglatuvchi kompetentlik negizida ijtimoiy, maxsus (psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion hamda kommunikativ), shaxsiy, texnologik va ekstremal kompetentlik kabi sifatlarni aks etadi.

Kasbiy rivojlanish shkalasi Bir qator, xususan, A.K.Markova hamda B.Nazarovalarning tadqiqotlarida pedagogik kompetentlikning tarkibiy asoslari qayd etib o‘tilgan. Pedagogning kasbiy kompetensiyasi pedagogik (o‘quv va tarbiya) jarayonni samarali, muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta’minlaydi. Kasbiy kompetensiyaga ega bo‘lish uchun pedagog o‘z-o‘zini izchil rivojlantirib borishga e’tiborni qaratishi zarur. O‘zo‘zini rivojlantirishda pedagogga “Individual rivojlanish dasturi” qo‘l keladi. Zero, ushbu dasturda pedagogda mavjud bo‘lgan kompetentlik sifatlari va rivojlantirish zarur bo‘lgan sifat, BKMni aniq, xolis ifodalash mumkin.

Birinchi navbatda kreativlik nima, uning ma’no-vazifasi haqida to‘xtalib o‘tmoqchiman. **“Kreativ”** so‘zi lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, “yaratuvchanlik”, “ijodkorlik” degan ma’nolarni bildiradi. Kreativlik ijod sifat jihatdan yangi bo‘lgan moddiy, ma’naviy qadriyatlarni yaratish jarayoni va ushbu jarayon natijasidir. Keng ma’noda ijod deb, yangicha natijalarni keltirib chiqaruvchi har qanday faoliyatga ham aytiladi.

Djon Apdaykning fikriga ko‘ra “Agar inson bajarayoishini to‘g‘ri va samaraliroq bajarishga intilsa, u bajarayotgan ish jarayoni ijod jarayoniga aylanadi”. Darhaqiqat, inson bajarayotgan ishiga qiziqish bilan, uning natijasi foydali ekanligiga ishonib intilsa bu boshqalarga ham ijobiy ta’sirini o‘tkazadi.

Pedagogning kreativlik potentsiali uning umumiy xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Ushbu xususiyatlar shaxsning o'z-o'zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potentsial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo'ladi. O'qituvchi kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur:

- kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish;
- yangi-yangi g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish;
- ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish;
- barcha kompetensiyalarga mos ravishda darslarni tashkil etish;
- o'zidan kasbiy tajribasi yuqori hamkasblari bilan hamkorlikda faoliyat yuritish;
- darsdan tashqari ham to'g'arak mashg'ulotlarida o'quvchilar bilan ishlash;
- dars jarayonida yangi zamonaviy metodlardan, innovatsion texnologiyalardan keng foydalanish va boshqalar.

Tajribalardan ma'lumki, yaxshi yoki yomon ta'lim metodi yo'q, bo'lishi ham mumkin emas. Ta'lim metodlarining ijobiy yoki salbiy natija berishi o'qituvchining kasbiy tayyorligiga bog'liq. Bunda o'qituvchining kasbiy mahorati bilan birga ijodkorligi:

- 1) sohasi va fanini mukammal egallagan bo'lishi;
- 2) o'z bilganlarini boshqalarga o'rgata bilishi;
- 3) o'quv-biluv faoliyatini samarali tashkil eta olishi;
- 4) ta'lim-tarbiya jarayonining natijalarini odilona baxolay olishi;
- 5) o'quvchining imkoniyatlariga anglagan holda uni to'g'ri yo'naltira olishni o'z ichiga oladi.

O'quv ta'lim-tarbiya jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni kiritish va ulardan samarali foydalanish ko'p qirrali, murakkb uslubiy, tashkiliypedagogik muammodir. Uni hal etish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Eng avvalo yuqori samara beradigan ta'lim usullarini belgilash, ulardan foydalanish texnologiyalarni ishlab chiqish yangi pedagogik texnologiyalar asosida mashg'ulotlarni tashkil etishning texnologik xaritalarini yaratish

maqsadga muvofiqdir. Ana shundagina ta'lim jarayonida zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish mumkin.

Tanlangan har qanday pedagogik metodlar ta'lim maqsadlariga mutanosib bo'lishi kerak. Har qanday ta'limning maqsadi-bilim va malakalarni shakllantirish shunga mos shaxs sifat va xislatlarni ishlab chiqishdir. Ta'lim-tarbiya jarayonining har bir bosqichi uchun begilangan maqsadlar turli usullar majmuida amalga oshiriladi. Shuning uchun ham pedagogik metodni eng muhim omil bo'lib, aniq o'quv mashg'ulotining didaktik vazifasiga xizmat qiladi. Pedagog o'zining mashg'ulotlarida o'quvchilarni ko'proq faoliyat ko'rsatishga olib keladigan loyixalash usuli, ishbilarmonlik o'yinlari kabi o'quv-amaliy mashg'ulotlarin o'quvchining o'zi tomonidan olib borilishini ta'minlash yanada yaxshi samara beradi.

Statistik ma'lumotlarga qaraganda olti yoshgacha bo'lgan bolalar 40 % kreativ qobiliyatga ega ekanlar. Bolalar eng kichik yoshdanoq ijodkorlik, yaratuvchanlikka juda moyil bo'lar ekan. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi sifatida shuni aytishim mumkinki, agar bu davrda u bilan olib borilayotgan ta'lim jarayonida faqat an'anaviy tarzda yondoshilsa, undagi ijodkorlikka moyillik so'nib boradi. Shuning uchun, darslarni noan'anaviy tashkillash kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining ijodkorligini yanada oshiradi.

Men o'qituvchilik faoliyatimda klaster, yozma bahslar, T-sxema, insert, "Venn" diagrammasi, turli keyslar kabi interfaol metodlardan foydalanaman. Chunki qachonki, ta'lim jarayoni shaxsning faolligiga asoslangan muammoli, dasturlangan, loyihalar jadallashtirilgan holda kechsa, u kreativ yo'nalishga ega bo'lib, shaxsning faolligi tufayli uni yangilik, ijodkorlik sari etaklaydi.

Umuman, inson faoliyatida yaratuvchanlik, ijodiy fikrlash har bir muammoni, vazifani, loyihani yechishda sermahsul jarayon hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi kreativligi - bu yangi iste'dodlarni kashf etish, yangi ijodiy ishlanmalar yaratish, fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda darslarni takomillashtirish, eng muhimi kelajak avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berish yo'lida tinmay izlanishdir.

Kreativlikning rivojlanish davri – ma'lum kreativlik sifatlarining rivojlanishi yakuniga yetgan qandaydir vaqt birligi.

Kreativlikning rivojlanish bosqichi muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi. Shunga ko'ra ma'lum davr va bosqichlarda pedagoglarda ham kreativlik sifatlari, ijodiy faoliyat malakalari rivojlanadi.

Kreativ tafakkurga ega bo'lajak pedagoglar:

- boshqa bo'lajak pedagoglarning hayoliga kelmagan g'oyalarni bildiradi;
- o'zlarini ifoda etishning o'ziga xos uslubini tanlaydi;
- ba'zan mavzu aloqasi yo'q yoki g'ayrioddiy savollar beradi;
- yechimi ochiq qolgan vazifalardan zavqlanadi;
- g'oyalarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko'radi;
- muammoning yechimini topishda noan'anaviy yondashuvni tanlaydi.

Shaxsga xos kreativlik sifatlari quyidagilar sanaladi:

- ijodiy yo'nalganlik;
- mantiqiy fikrlash qobiliyati;
- eruditsiya (bilag'onlik);
- boy tasavvurga egalik;
- ijodiy ta'sirchanlik va tashabbuskorlik;
- o'z ijodkorligini to'la-to'kis namoyish etish;
- refleksiya qobiliyati;
- hissiyotga boylik;
- tavakkal qila olish qobiliyati;
- tafakkur tezligiga egalik;
- ichki sezgining rivojlanganligi;
- o'ziga xos (orginal) g'oyalarni ilgari sura olish qobiliyati;
- innovatsion qobiliyatga egalik;
- yuksak badiiy qadriyatlarga egalik;

- mavjud tajriba va ilmlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi.

Pedagogik kreativlik (ijodkorlik) – pedagogning an’anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta’lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi g’oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo‘lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati.

“Pedagogik ijodkorlik” quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) o‘qituvchilar tomonidan o‘quv fanlarini past o‘zlashtirayotgan va ularni o‘rganishni zerikarli deb hisoblayotgan o‘quvchilar e’tiborlarini fan asoslarini o‘zlashtirishga jalb etish;

2) o‘qituvchilarga o‘quvchilarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag‘batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Ular quyidagilardir:

1. Me’yoriy hujjatlar (o‘quv fanlari bo‘yicha DTS, o‘quv dasturi va rejalari)ni tayyorlash;

2. O‘quv manbalari (darslik, o‘quv-metodik va metodik qo‘llanma, tavsiyanoma, lug‘at, ensiklopediya, atlas, ish daftari va b.)ni yaratish;

3. Ta’lim jarayoni va ma’naviy-ma’rifiy ishlar loyihalarini tayyorlash;

4. O‘quv axborotlari, nazorat hamda sinov topshiriqlarini shakllantirish;

5. Ta’lim jarayonini qiziqarli, jonli, jo‘shqin tashkil etish;

5. Ilmiy-tadqiqotlarni muvaffaqiyatli olib borish;

6. Ilmiy va metodik anjumanlarda faol ishtirok etish, chiqishlar qilish;

7. Ilmiy, ilmiy-metodik va metodik ishlarni chop ettirish;

8. Davriy hisobotlarni topshirish, attestatsiyadan o‘tish;

9. Ijodkorlik – muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi;

10. Ijodkor shaxs – ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs;

11. Kreativ shaxs – jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o‘ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs;

12. Bunyodkor shaxs – ham jarayon, ham natija sifatida ob'ektiv ijodkorlikni amalga oshiradigan va talablar darajasida ijodiy mahsulotlarini yarata oladigan shaxs;

13. Kreativ shaxsni tayyorlash – ijodkorlikka o‘rgatish va o‘zini o‘zi ijodiy namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish mazmuni;

14. Ijod – ijtimoiy sub'ektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi.

Pedagoglarda kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan malakalar guruhlari:

- 1) bilishga oid (gnostik) malakalar;
- 2) loyihalash malakalari;
- 3) ijodiy-amaliy (konstruktiv) malakalar;
- 4) tadqiqotchilik malakalari;
- 5) muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari;
- 6) tashkilotchilik malakalari;
- 7) izchillikni ta'minlovchi (protsesssual) malakalar;
- 8) texnik-texnologik malakalar

O‘quvchilar o‘zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to‘la namoèn qilishlari mumkin. Agar o‘quvchilarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo‘rquv hissi mavjud bo‘lsa, fikrni noto‘g‘ri ifodalashdan hadiksirasalar, tanqidga uchrasalar bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini samarali shakllantirish èki rivojlantirish mumkin bo‘lmaydi. o‘quvchilarda kreativlikni odatga

aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

Bu jarayonda Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari va metodlari Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari va metodlari tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o'qituvchilar ushbu omillarni barataf etishga e'tibor qaratishlari lozim.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'polikka yo'l qo'yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo'lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

O'quvchilarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, o'quvchilarni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, o'quvchilar ham shunday bo'la oladi.

O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur.

Mashg'ulotlarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi to'rtta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar sanaladi:

- 1) ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish;

2) o‘quvchilarni o‘quv fanlarini qiziqish bilan o‘zlashtirishga rag‘batlantiruvchis strategiya (metod va vositalar)dan foydalana olish;

3) innovatsion yondashuv va pedagogik masala (muammo)larning yechimini topishga kreativ yondashish;

4) kutiladigan natijasi.

Pedagog kreativlik potensialiga ega bo‘lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e’tiborini qaratishi zarur:

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;

- yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyati;

- bir qolipda fikrlamaslik;

- o‘ziga xoslik;

- tashabbuskorlik; noaniqlikka toqat qilish;

- zakovatli bo‘lish

Har bir pedagogning o‘zini o‘zi rivojlantirishi va o‘zini o‘zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog‘liq.

Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o‘zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta’minlanadi.

Pedagog o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib-o‘rganish, o‘z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi.

Bunda pedagogning o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala echimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

KASBIY EHTIYOJLARNI AMALGA OSHIRISH VA KASBIY MAHORATNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI, USUL VA VOSITALARI

Kasbiy ehtiyojlarni amalga oshirish

Ehtiyoj – insonning yashashi va kamol topishi uchun kerakli hayotiy vositalarga bo‘lgan zaruriyat. Ehtiyoj kishilarning hayotiy vositalariga bo‘lgan zaruriyatini ifodalovchi ilmiy kategoriya sifatida taraqqiyotning hamma bosqichlari uchun umumiy va doimiydir. Uning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi tarixiy ko‘rinishi talab tushunchasidir. Talab ehtiyojdan farq qilib, mustaqil iqtisodiy kategoriya (ilmiy tushuncha) sifatida amal qiladi. Ehtiyojning faqat pul bilan ta‘minlangan qismi talabga aylanadi. Demak, talab – bu pul bilan ta‘minlangan ehtiyojdir. Ehtiyoj zarur miqdordagi pul bilan ta‘minlanmasa, u “xohish”, “istak” bo‘lib qolaveradi. Talabning bir qator muqobil variantlari mavjud bo‘ladi, chunki narx o‘zgarishi bilan tovarning sotib olinadigan miqdori ham o‘zgaradi.

Ilm-fan va iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, barcha soha mutaxassislarining kasbiy malakasi va shaxsiy resurslariga bo‘lgan talablarning o‘sishi psixologik fan ma‘lumotlarini inson hayotining turli sohalarida kengroq va har tomonlama foydalanishga o‘tishni talab qiladi. Bugungi kunda kasbiy faoliyatini shaxsiy rivojlanish va hayotda muvaffaqiyat qozonish Makoni deb biladigan insonlar soni tobora ko‘payib bormoqda, ular psixologik yordamga muhtojliklarini anglab yetmoqdalar. Psixologni qo‘llab-quvvatlashiga bo‘lgan ehtiyoj kasbiy niyatni shakllantirish, kasb tanlash sharoitida paydo bo‘ladi va shaxsning butun kasbiy hayoti davomida dolzarb bo‘lib qoladi. Xodimni psixologik qo‘llab-quvvatlash nafaqat shaxsiy ahamiyatga ega, balki ko‘p jihatdan ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan muammo hamdir, chunki kasbiy va psixologik salohiyatni ro‘yobga chiqarish , o‘zini o‘zi himoya qilishni ta‘minlash kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishning yakuniy natijasidir. Faoliyatda inson moddiy va ma‘naviy madaniyat ob‘yektlarini yaratadi, uning qobiliyatini o‘zgartiradi, tabiatni saqlaydi va yaxshilaydi, jamiyat quradi, uning faoliyatisiz

tabiatda bo‘lmagan narsani yaratdi. Inson faoliyatining asosiy xususiyatlari: motiv, marsad, ob‘yekt, tuzilish va vositalar.

Kasbiy faoliyat- bu ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan faoliyat bo‘lib, uni amalga oshirish uchun maxsus bilim, ko‘nikma va malakalarni hamda kasbiy jihatdan aniqlangan shaxsiyat xususiyatlarini talab qiladi. Kasbiy faoliyat bu birinchi navbatda mehnat faoliyati. Mehnat bu ma’lum bir natijaga ega bo‘lgan maqsadga muvofiq ishlab chiqarish faoliyatidir. Mehnatning asosiy xususiyatlari: - bu maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat. Rossiya psixologiyasida E.A.Klimov tomonidan ishlab chiqilgan kasblar klassifikatsiyasi eng mashhurdir.

2021-yilning 25-yanvar kuni Prezidentimiz tomonidan imzolangan “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror pedagog xodimlarning malakasini oshirishda yangi imkoniyatlar eshigini ochdi. Qarorga muvofiq, endi o‘qituvchilar malakasini oshirishda tabaqalashgan dasturlar asosida o‘qitish tizimi joriy etiladi. Bunda xodimlar malaka darajasi, bilimi, ilmiy-pedagogik salohiyati, psixologik tayyorgarligi, ish tajribasiga qarab tabaqalashgan holda o‘qitiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning maqsadi – xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari bo‘yicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda o‘zib borishini, ularning ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o‘qitishning interaktiv usullari bo‘yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko‘nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta’minlash hamda ularni davlat ta’lim standartlari, davlat ta’lim talablari va sohaga oid qonunchilik bilan muntazam tanishtirib borishdan iborat.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy vazifalari:

-xodimlarning doimiy kasbiy rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar taqdim etadigan ta’lim muhitini yaratish;

-mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini singdirish va xodimlarning qobiliyatini rivojlantirish hamda yangi bilimlar berish orqali o‘z ustida mustaqil ishlash va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;

-xodimlarning individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasi asosida kompetentlik darajasini oshirish va kasbiy mahoratini takomillashtirish;

-ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ishlash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirish;

-umumiy o'rta ta'lim sifaini oshirishning asosiy manbai sifatida xodimlarning kasbiy rivojlanishini, tashabbuskorligini, ilmiy tadqiqotlarga intilishini va ijodiy mahoratini rag'batlantirish.

Kasbiy rivojlanish muammosi 20-asrning boshlarida dolzarb bo'lib qoldi. Bu vaqtga qadar erkin kasb tanlash yo'q edi. Odamlarning kasbiy hayoti sinfiy an'analar, shuningdek, jamiyatning patriarxal usuli bilan cheklangan. Sanoat inqilobi mehnat bozori va yangi kasblarning paydo bo'lishiga olib keldi. Odamlarning katta qismi ish topish va unga kasbiy tayyorgarlik muammosiga duch keldi. O'zgargan tarixiy vaziyat kasblar dunyosini tubdan kengaytirdi. Yangi mehnat qurollari va vositalari uzoq yillar davomida mehnat funktsiyalarini yuqori sifatli va unumdorlik bilan bajarishga qodir bo'lgan malakali ishchilarni talab qildi. Mehnatni tashkil etishda F.Teylor tizimi keng tarqaldi. Mehnat operatsiyalarini ratsionalizatsiya qilishdan tashqari, xodimning kasbiy yaroqliligiga katta ahamiyat berildi. Kasb tanlash dolzarb bo'lib qoladi. Kasbiy o'zini oz'i belgilash va kasbga yaroqlilik masalalarini hal qilish amaliy psixologiyaning yangi sohasi - psixotexnika (S.51ern, 1.Mistringerd, R.Parzon) va 1920-yillarda paydo bo'lishiga olib keldi.

Kasbiy rivojlanish inson hayotining uzoq davrini (35-40 yil) qamrab oladi. Bu vaqt ichida hayot va kasbiy rejalar o'zgaradi, faoliyatni boshqaradigan ijtimoiy vaziyat, shaxsiyat tuzilishi qayta tuziladi. Ajratish zarurati bor bu jarayon davrlar yoki bosqichlarga bo'linadi. Tabiiyki, bosqichlarni ajratish mezonlari haqida savol tug'iladi, uzluksiz jarayon- kasbiy rivojlanish. Kasbiy ishni tanlash, mutaxassisning shakllanishiga ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sir ko'rsatganligi sababli, shaxsning kasbiy rivojlanishini ajratish uchun asos sifatida ijtimoiy vaziyatni tanlash qonuniydir, bu esa shaxsning kasbga va kasbga bo'lgan munosabatini belgilaydi. **Jamoa** kasbiy rivojlanishni farqlashning keyingi asosiy yetakchi faoliyatidir. Uning

rivojlanishi, amalga oshirish usullarini takomillashtirish shaxsni tubdan qayta qurishga olib keladi.

Kasbiy mahoratni rivojlantirish usullari.

Shaxsning kasbiy rivojlanishini aniqlash

Kasbiy rivojlanish jarayonida ikki xil qarama-qarshilik paydo bo'ladi:

- 1) shaxs va hayotning tashqi sharoitlari o'rtasida;
- 2) intrapersonal.

Shaxsning rivojlanishini belgilovchi asosiy qarama-qarshilik - bu shaxsning mavjud xususiyatlari, fazilatlari va kasbiy faoliyatning ob'yektiv talablari o'rtasidagi ziddiyat. Shaxsning shakllanishida bosqich va funktsional rivojlanish deb ataladiganlar ajralib turadi, ular ma'lum bir bosqichda amalga oshiriladi va potentsial zaxirani tashkil etuvchi sifat jihatidan yangi elementlarning miqdoriy to'planishiga olib keladi.

Mutaxassisning kasbiy rivojlanishi ichki potentsiallarni yaratish shaxsning ijtimoiy-kasbiy guruhlar va mehnat vositalari bilan faol o'zaro ta'siri natijasidir.

Bunday holda, psixikaning boyitishi sodir bo'ladi. Faoliyat natijasi nafaqat moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yaratish, balki shaxsni rivojlantirish ahamiyatlidir. Shuni ta'kidlash kerakki, har bir kasbiy faoliyat shaxsni rivojlantirmaydi. Ba'zi mehnat turlari shaxsni boyitmaydigan, aksincha, uni buzadigan mehnatdir. Ko'p narsa shaxsning o'ziga, uning kasbiy ishga munosabatiga bog'liq. U yoki bu ishni bajarish, unga ma'lum bir tarzda munosabatda bo'lish, inson o'zida yangi xususiyat va fazilatlarni takrorlaydi. Kasbiy rivojlanish jarayonida ular mavjud xususiyatlar bilan birlashtiriladi, shuningdek, o'zaro sifatlar majmuasini tashkil qiladi.

Ta'lim, kasbiy bilim va ko'nikmalar, umumiy va maxsus qobiliyatlar, ijtimoiy ahamiyatga ega va kasbiy muhim fazilatlar mutaxassisning kasbiy rivojlanish salohiyatini tashkil qiladi. Potentsialni ro'yobga chiqarish ko'plab omillarga bog'liq:

- insonning biologik tashkil etilishi;
- ijtimoiy vaziyat;

- kasbiy faoliyatning tabiati;
- shaxsning faolligi;
- uning o'zini o'zi rivojlantirish va amalga oshirishga bo'lgan ehtiyoji.

Ammo shaxsning kasbiy rivojlanishining yetakchi omili - bu kasbiy faoliyat bilan belgilanadigan, yangi xususiyatlar va fazilatlar paydo bo'ladigan unga qo'yiladigan ob'yektiv talablar tizimi. Uni amalga oshirish usullarini o'zgartirish yoki qayta qurish, yetakchi faoliyatga munosabatni o'zgartirish shaxsning rivojlanish bosqichlarini belgilaydi. Kasbiy malaka oshirishda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, ijtimoiy-kasbiy guruhlar va shaxsning o'z faoliyati ham katta ahamiyatga ega. Shaxsning sub'yektiv faoliyati doimiy ustunlik qiladigan ehtiyojlar, motivlar, qiziqishlar, yo'nalishlar va boshqalar tizimi bilan belgilanadi. O'qish ilmiy adabiyotlar Kasbiy rivojlanishni kasbiy yo'nalish, kompetentsiya, ijtimoiy ahamiyatga ega va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarni shakllantirish va ularning integratsiyasi, doimiy kasbiy o'sishga tayyorlik, faoliyatni yuqori sifatli va ijodiy bajarishning maqbul usullarini izlash sifatida aniqlashga imkon berdi. insonning individual psixologik xususiyatlari. Kasbiy rivojlanish o'z vaqtida qo'llaniladigan shaxsga ijtimoiy ta'sir ko'rsatish usullari to'plamidan foydalanishni o'z ichiga oladi, shu jumladan turli xil kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda (kognitiv, ta'lim, kasbiy va boshqalar) kasbiy faoliyat tizimini shakllantirish. muhim bilim, ko'nikmalar, fazilatlar, xatti-harakatlar shakllari va kasbiy faoliyatni amalga oshirishning individual usullari.

Kasbiy rivojlanish - bu kasbiy faoliyat talablariga mos keladigan shaxsning "shakllanishi".

Shaxsning kasbiy rivojlanishini aniqlash turli xil psixologik maktablar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ijtimoiy-psixologik nazariyalar kasbiy rivojlanishni kasb tanlashdan oldingi ijtimoiy tanlanish va sotsializatsiya natijasi deb hisoblaydi. Tasodifanga katta ahamiyat beriladi. Psixodinamik nazariyalar kasbiy rivojlanishning hal qiluvchi omillari sifatida erta bolalik davrida olingan instinktiv istaklar va hissiy rangli tajribalarni ko'rib chiqadi. Inson bolalik va erta

o'smirlik davrida kuzatadigan kasblar dunyosidagi haqiqiy vaziyat muhim rol o'ynaydi. Rivojlanish psixologiyasi vakillari bolaning oldingi (kasb tanlashdan oldin) ta'lim olishi va aqliy rivojlanishini kasbiy rivojlanish omillari deb biladilar.

L.M.Mitina kasbiy faoliyatni shakllantirishning ikkita modelini ajratadi:

-*Adaptiv model*. Bunda shaxsning o'z-o'zini anglashida retseptlar, kasbiy muammolarni hal qilish algoritmlari, qoidalar, me'yorlarni bajarish shaklida professional mehnatni tashqi sharoitlarga bo'ysundirish tendentsiyasi hukmronlik qiladi. Shaxsning o'rnatilgan amaliyotdan tashqariga chiqish, o'z faoliyatini amaliy o'zgartirish sub'yektiga aylantirish va shu bilan uning kasbiy imkoniyatlari chegaralarini yengib o'tish qobiliyati bilan tavsiflangan kasbiy rivojlanish modeli.

-*Moslashuvchan model* kasbiy bilim, ko'nikma va tajribaga ega bo'lgan mutaxassisning shakllanishini aks ettiradi. Kasbiy rivojlanish modeli umuman kasbiy faoliyatga ega bo'lgan, o'z-o'zini loyihalash va takomillashtirishga qodir bo'lgan mutaxassisni tavsiflaydi. Mutaxassisning rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchlari kasbiy ishning tobora murakkablashib borayotgan talablari bilan individual uslub, tajriba va qobiliyatlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklardir. Mutaxassisning rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchi "men-harakat qiluvchi" va "men-aks" o'rtasidagi shaxsiy ziddiyatdir. Ushbu qarama-qarshilik tajribasi mutaxassisni o'zini o'zi amalga oshirishning yangi usullarini izlashga undaydi.

Shaxsning kasbiy rivojlanishini belgilashda kasbiy mehnatning tabiati katta ahamiyatga ega. Monoton, monoton, algoritmik ish faqat kasbiy tayyorgarlik va moslashish bosqichlarida xodimning kasbiy rivojlanishiga yordam beradi. Kelajakda professional turg'unlik boshlanadi. Turli xil, algoritmik bo'lmagan ish mutaxassisning malakasini oshirish va professionalni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Mahalliy psixologiyada kasbiy rivojlanish

qonuniyatlarini o‘rganish ushbu jarayonning aniqlanishini, ob‘yektiv va sub‘yektiv omillarni aniqlashga olib keldi.

Obyektiv holatlar – ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar - faol, ishlab chiqaruvchi boshlang‘ich deb e‘tirof etiladi va **sub‘yektlardagi** o‘zgarishlar bu ta’sirlarning aks etishi natijasida e‘tirof etiladi. Shaxs rivojlanishining ijtimoiy belgilanishining ustuvorligi haqidagi pozitsiya insonning biologik xususiyatlarini to‘liq e‘tiborsiz qoldirishni anglatmaydi. Mahalliy psixologiyada insonning biologik mohiyatining shaxsiy rivojlanishiga ta’siri tan olingan. Uning rivojlanish sur‘ati va darajasiga ta’siri alohida ta’kidlangan. Biologik rivojlanish shaxsning shakllanishini qay darajada belgilaydi? Rus psixologlari bu savolga turli yo‘llar bilan javob berishadi. Ba’zilar aqliy xususiyatlarni aniqlashda irsiyatga ko‘proq ahamiyat berishadi, boshqalari kamroq. Shaxsning psixik rivojlanishining shart-sharoitlari muammosini maxsus tahlil qilgan **A.V.Bruslinskiy** ontogenezning dastlabki bosqichlarida biologik aktlar rivojlanishning ichki shart-sharoiti degan xulosaga keldi. Shaxsning rivojlanishi bilan tashqi (ijtimoiy) omillarning ta’siri kuchayadi. Qayerda tashqi sabablar ichki sharoitlar orqali bilvosita harakat qiladi. Mutaxassisning kasbiy rivojlanishi asosan tashqi ta’sirlar bilan bog‘liq. Biroq, uni bevosita tashqi sharoit va sharoitlardan kelib chiqib bo‘lmaydi, chunki ular doimo insonning hayotiy tajribasida, individual ruhiy xususiyatlarida, ruhiy omborida sinadi. Shu ma’noda tashqi ta’sir shaxs psixikasining o‘ziga xosligini, uning ijtimoiy va kasbiy tajribasini o‘z ichiga olgan ichki sharoitlar vositachiligida. Kasbiy bo‘lish, shaxs ko‘lamini oshirish jarayonida sub‘yekt tobora ko‘proq uning rivojlanishi, o‘zgarishi, o‘zining shaxsiy xususiyatlariga muvofiq ob‘yektiv sharoitlarni o‘zgartirish omili sifatida harakat qiladi. Boshqacha qilib aytganda, mutaxassisning o‘zi o‘z kasbiy tarjimai holini ongli ravishda o‘zgartirishi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini takomillashtirish bilan shug‘ullanishi mumkin, ammo bu holda, bu jarayonga ijtimoiy muhit ham turtki bo‘ladi.

Ko‘rib chiqilayotgan omillarning shaxsning kasbiy rivojlanish stsenariysiga (traektoriyasi va sur‘atiga) ta’siri yoshi, jinsi va

rivojlanish bosqichlariga bogʻliq. Gipotetik jihatdan quyidagi eng keng tarqalgan ssenariylarni ajratib koʻrsatish mumkin:

1. Xuddi shu kasb doirasida silliq, ziddiyatli va inqirozsiz kasbiy rivojlanish.

2. Shakllanishning dastlabki bosqichlarida jadal rivojlanish, keyin turgʻunlik va tanazzul.

3. Bosqichli, spazmatik shaxsiy va kasbiy rivojlanish choʻqqisiga olib keladigan (bir xil kasbda boʻlishi shart emas) va kasbiy rivojlanish inqirozlari va mojarolari bilan birga keladi.

Rivojlanish tezligi va vektorining oʻzgarishi asosan shakllanish bosqichining oʻzgarishi bilan sodir boʻladi. Bunda rivojlanishning ijtimoiy holatidagi oʻzgarishlar, yetakchi faoliyat va shaxsning oʻz faoliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kasbiy rivojlanishning uchta asosiy variantining har biri turli xil versiyalarga ega. Xulosa qilib shuni taʼkidlash kerakki, shaxsning kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi rol uning kasbiy faoliyatiga tegishlidir. Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar muhim rol oʻynaydi va biologik omillar kasbiy rivojlanish uchun old shartlar vazifasini bajaradi. Uning tezligiga, shuningdek, kasbiy yaroqlilik va samaradorlikka taʼsir qiladi. Shaxsning individual, shaxsiy va kasbiy rivojlanishining oʻzaro taʼsiri toʻgʻrisida fikr bildirilganda shaxsning shaxs sifatidagi xarakteristikasi uning biologik xususiyatlari bilan belgilanadi. Irsiyat, organizmning xususiyatlari, salomatlik holati, jismoniy va ruhiy quvvat kabilar. Individual xususiyatlar shaxsning ham shaxs sifatida, ham kasbiy rivojlanish surʼati va darajasiga taʼsir qiladi. Shaxsning yetakchi shaxsiy xususiyatlariga uning munosabatlari, motivlari, intellekti, hissiy-irodaviy sohasi kiradi. Ular bevosita, bilvosita individual rivojlanishga taʼsir qiladi va asosan kasbiy rivojlanishni belgilaydi. Insonning kasbiy yutuqlari darajasi individual xususiyatlar va shaxsiy xususiyatlar bilan belgilanadi. Inson hayotining haqiqiy ssenariylari juda xilma-xildir.

A.A.Bodalev kattalar rivojlanishining quyidagi ssenariylarini aniqlaydi:

- Shaxsiy rivojlanish shaxsiy-kasbiy rivojlanishdan ancha oldinda. Bu nisbat insonning shaxs va xodim sifatida zaif ifodalangan

rivojlanishini aks ettiradi. Har qanday faoliyatga qiziqish, moyillik va qobiliyat yo‘q, kasbiy tayyorgarlik ko‘rsatilmaydi, ish qobiliyatining past darajasi;

- Shaxsning shaxsiy rivojlanishi individual va professionalga qaraganda ko‘proq intensivdir. Bu hurmatda namoyon bo‘ladi. Muhit, odamlar, moddiy va ma‘naviy, madaniyat ob‘yektlariga, oilaga bog‘liqlik va boshqalar;

- Kasbiy yuksalish insonning qolgan ikkita “giposa”sidan ustun turadi. Kasbiy qadriyatlarning ustuvorligi, ishga to‘liq sho‘ng‘ish - bu ishkorlik deb ataladigan xususiyat hisoblanadi;

- Shaxsiy va shaxsiy-kasbiy rivojlanish sur‘atlarining nisbiy muvofiqligi. Bu insonning o‘zi amalga oshirishini, “bajarishini” belgilaydigan optimal nisbatdir.

Biologik omillar shaxsning rivojlanishiga, psixik xususiyatlariga va shaxs rivojlanishidagi yetakchi faoliyatga, ijtimoiy-iqtisodiy omillarga va kasbiy rivojlanishdagi yetakchi (kasbiy) faoliyatga hal qiluvchi ta‘sir ko‘rsatadi.

Rivojlanishning yuqorida keltirilgan turlari ham bir-biri bilan bog‘liq bo‘lib, rivojlanish notekis ekanligini hisobga olsak, *har bir shaxs o‘ziga xos rivojlanish traektoriyasini rivojlantiradi*. Kasbiy faoliyatning mazmuni kasbiy rivojlanishning individual stsenariylariga katta ta‘sir ko‘rsatadi. O‘z-o‘zini tasdiqlash ehtiyojini qondiradigan kasbiy yutuqlar kasbiy o‘zini o‘zi anglashni qayta qurishga olib keladi, motivlar, munosabatlar va qiymat yo‘nalishlari tizimiga ta‘sir qiladi va oxir-oqibat shaxsning butun tuzilishini qayta qurishni boshlaydi. Ba‘zi hollarda yaxshi jismoniy rivojlanish yuqori kasbiy faoliyat uchun shart va rag‘bat va muvaffaqiyat uchun asos bo‘ladi. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirib, shuni aytishimiz mumkinki, insonning individual, shaxsiy va kasbiy rivojlanishi shaxsiy hayotiga o‘zaro ta‘sir qiladi va professional hayotning keng doiradagi ssenariylarini keltirib chiqaradi. Insonning eng yuqori yutuqlari insonning kasbiy rivojlanishining turli bosqichlarida joylashgan.

Kasbiy rivojlanish bosqichlari

Kasbiy rivojlanish inson hayotining uzoq davrini (35 - 40 yil) qamrab oladi. Bu vaqt ichida hayot va kasbiy rejalar o'zgaradi, ijtimoiy vaziyat o'zgaradi, yetakchi faoliyat, shaxsiyat tuzilishini qayta qurish kabilar. Shuning uchun bu jarayonni davrlarga yoki bosqichlarga bo'lish kerak bo'ladi. **Shu munosabat bilan malaka oshirishning uzluksiz jarayonidagi bosqichlarni aniqlash mezonlari haqida savol tug'iladi.** Shaxsning kasbiy rivojlanishi muammosini chuqur o'rgangan birinchi olimlardan biri **T.V.Kudryavtsev** bosqichlarni ajratish mezoni sifatida shaxsning kasbga munosabati va faoliyatni bajarish darajasini tanladi. U to'rt bosqichni aniqladi:

1. kasbiy niyatlarning paydo bo'lishi va shakllanishi;
2. kasbiy ta'lim va kasbiy faoliyatga tayyorlash;
3. kasbga kirish, uning faol rivojlanishi va ishlab chiqarish jamoasida o zini topish;
4. kasbiy faoliyatda shaxsning to'liq ro'yobga chiqishi.

Davriylik borasidagi tadqiqotlarga ko'ra **E.A.Klimov** quyidagi kasbiy yo'naltirilgan davriylikni asosladi:

- 1) tanlov bosqichi (12 - 17 yosh) - kasbiy yo'lni ongli ravishda tanlashga tayyorgarlik;
- 2) kasbiy tayyorgarlik bosqichi (15 - 23 yosh) - kelajakdagi kasbiy faoliyatning bilim, ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish;
- 3) mutaxassisning rivojlanish bosqichi (16-23 yoshdan pensiya yoshiga qadar) - tizimga kirish shaxslararo munosabatlar professional jamoalarda va yanada rivojlantirish faoliyati.

E.A.Klimov bosqichlarni batafsilroq guruhlashni taklif qiladi:

- *variant* – ta'lim va kasb-hunar ta'limi muassasasida kasb tanlash davri;
- *moslashish* - kasbga kirish va unga ko'nikish;
- *ichki bosqich* - kasbiy tajribaga ega bo'lish;
- *hunarmandchilik* - mohir ijro mehnat faoliyati;
- *vakolat bosqichi* - yuqori malakali mutaxassislikka erishishi;
- *murabbiylik* – o'z tajribasini avlodlarga uzatish.

E.A.Klimov insonning kasbiy hayotini qat'iy ilmiy farqlash uchun da'vo qilmasdan, tanqidiy fikrlash uchun ushbu davrlashtirishni taklif qiladi.

A.K.Markova professional bo'lish bosqichlarini aniqlash mezonini sifatida shaxsning professionallik darajalarini tanladi. U 5 daraja va 9 bosqichni ajratib turadi:

1) Kasbiy tayyorgarlik- kasb bilan dastlabki tanishish bosqichini o'z ichiga oladi;

2) Kasbiy mahorat -uch bosqichdan iborat:

- kasbga moslashish
- unda o'zini namoyon qilish
- o'zlashtirish
- kasbga erkin egalik qilish;

3) Superprofessionallik- U ham uch bosqichdan iborat:

- ijodkorlik shaklida kasbga erkin egalik qilish
- bir qator turdosh kasblarni egallash
- o'zini shaxs sifatida ijodiy loyihalash;

4) Noprofessionallik - shaxsning deformatsiyasi fonida kasbiy buzuvq me'yorlar bo'yicha mehnatni bajarish;

5) Postprofessionallik - kasbiy faoliyatni yakunlash.

Xorijda professional kamolotning beshta asosiy bosqichini ajratib ko'rsatgan **J.Super davriyligi** keng e'tirofga sazovor bo'ldi:

1) o'sish - qiziqishlar, qobiliyatlarning rivojlanishi (0-14 yosh);

2) tadqiqot – o'z kuchli tomonlarini tasdiqlash (14 - 25 yosh);

3) tasdiqlash - kasbiy ta'lim va jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash (25 - 44 yosh);

4) texnik xizmat ko'rsatish - barqaror professional lavozimni yaratish (45 - 64 yil); 5) pasayish - kasbiy faoliyatning pasayishi (65 yil va undan ortiq).

Kasbiy rivojlanishni farqlashning amalga oshirish usullarini takomillashtirish shaxsni tubdan qayta qurishga olib keladi. Ko'rinib turibdiki, reproduktiv darajada amalga oshiriladigan faoliyat shaxsga

qisman izlanish va ijodiy talablardan boshqa talablarni qo‘yadi. Kasbiy faoliyatni o‘zlashtirgan yosh mutaxassis shaxsining psixologik tashkil etilishi, shubhasiz, mutaxassis shaxsining psixologik tashkil etilishidan farq qiladi. Shuni yodda tutish kerakki, reproduktiv va ijodiy darajadagi aniq faoliyatni amalga oshirishning psixologik mexanizmlari shunchalik farq qiladiki, ularni quyidagilarga bog‘lash mumkin. Ya’ni turli xil turlari tadbirlar, ishlashning bir darajasidan yuqoriroq darajasiga o‘tish, shaxsning qayta tuzilishi bilan birga keladi. Shunday qilib, shaxsning kasbiy rivojlanish bosqichlarini ajratish uchun asos sifatida ijtimoiy vaziyat va yetakchi faoliyatni amalga oshirish darajasini hisobga olish kerak bo‘ladi.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR:

1. Ehtiyoj nima?
2. Kasbiy ehtiyoj deganda nimani tushunasiz?
3. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning maqsadi nima?
4. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy vazifalari nima?
5. Kasbiy rivojlanish muammosi qachondan dolzarblashadi?
6. Kasbiy rivojlanish borasidagi izlanishlar olib brogan olimlarni bilasizmi?
7. Pedagogning kasbiy rivojlanishi jamiyatda qanday natija beradi?
8. Metodik kompetentlikda qanday jihatlar aks etadi?
9. “Informatsion kompetentlik” deganda nimani tushunasiz?
10. L.M.Mitina kasbiy faoliyatni shakllantirishning nechta modelini ajratadi?
11. A.Ibragimov tadqiqotlarida individual ta’lim trayektoriyasi haqida nimalar keltirilgan?
12. Individual rivojlanish dasturi nima?
13. Pedagogning individual rivojlanish dasturida nimalar aks etadi?
14. O‘z-o‘zini rivojlantirish deganda nimani tushunasiz?
15. O‘z ustida ishlash nima?

TESTLAR:

1. Ehtiyoj nima?

a) * Ehtiyoj — insonning yashashi va kamol topishi uchun kerakli hayotiy vositalarga boʻlgan zaruriyat

b) pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiyinchiliklari tashxisi natijalari, qiziqishlari, motivlari asosida mustaqil tuziladigan, shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga yoʻnaltirilgan, uzluksiz malaka oshirishining turi

c) toʻgʻri javob yoʻq

d) * Ehtiyoj — insonning yashashi va kamol topishi uchun kerakli boʻlmagan vosita.

2. Kasbiy faoliyat- nima?

a)* Kasbiy faoliyat- bu ijtimoiy ahamiyatga ega boʻlgan faoliyat boʻlib, uni amalga oshirish uchun maxsus bilim, koʻnikma va malakalarni hamda kasbiy jihatdan aniqlangan shaxsiyat xususiyatlarini talab qiladi.

b) tashxis, kasbiy takomillashuv, motivlar

c)korreksion-tahliliy komponent, tashkiliy komponent, kasbiy takomillashuv

d) amalga oshirish, tashkiliy komponent, mazmunga doir komponenti

3. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning maqsadini koʻrsating.

a)* xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari boʻyicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda oʻsib borishini, ularning ilgʻor pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, oʻqitishning interaktiv usullari boʻyicha kasbiy bilimlari, malaka va koʻnikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini taʼminlash hamda ularni davlat taʼlim standartlari, davlat taʼlim talablari va sohaga oid qonunchilik bilan muntazam tanishtirib borishdan iborat

b) yoʻnalishni belgilash, tashxis, maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, tahlil va reflektiv baholash, amalga oshirish

c) maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, tahlil va reflektiv baholash, amalga oshirish, yoʻnalishni belgilash, tashxis

d) mazmuni shakllantirish, tahlil va refleksiv baholash, amalga oshirish, yoʻnalishni belgilash tashxis, maqsadni aniqlashtirish.

4. Kasbiy rivojlanish - bu

a) *Kasbiy faoliyat talablariga mos keladigan shaxsning “shakllanishi”.

b) Bu kasbiy faoliyat talablariga mos kelmaydigan shaxsning “shakllanishi”.

c) Toʻgʻri javob yoʻq

d) Kasbga bogʻliq boʻlmagan holatda shaxsiy rivojlanish.

5. Uzlüksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy vazifalari nechta?

a) * 5 ta

b) 3 ta

c) 8 ta

d) 4 ta

6. Potentsialni roʻyobga chiqarish koʻplab omillarga bogʻliq va bular qaysilar?

a) * barchasi toʻgʻri

b) insonning biologik tashkil etilishi, ijtimoiy vaziyat;

c) kasbiy faoliyatning tabiati, shaxsning faolligi;

d) shaxsning oʻzini-oʻzi rivojlantirish va amalga oshirishga boʻlgan ehtiyoji.

7. L.M.Mitina kasbiy faoliyatni shakllantirishning nechta modelini ajratadi?

a) * 2 ta

b) 3 ta

c) Hech qanday model yoʻq

d) 5 ta

8. L.M.Mitina kasbiy faoliyatni shakllantirishning modelini keltirdi. Ular qaysilar?

a) * Adaptiv model va moslashuvchan model

b) Kurashuvchan model va adaptive model

c) Yengiluvchan model

d) Moslashuvchan model

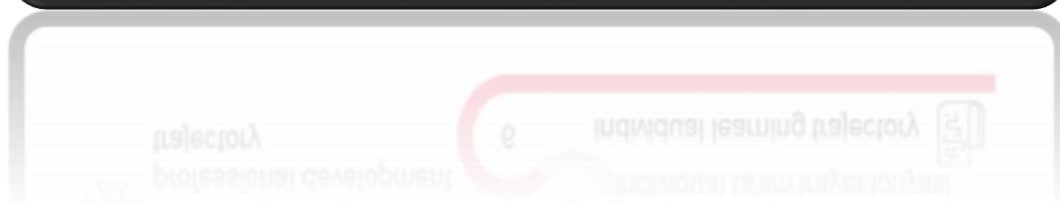
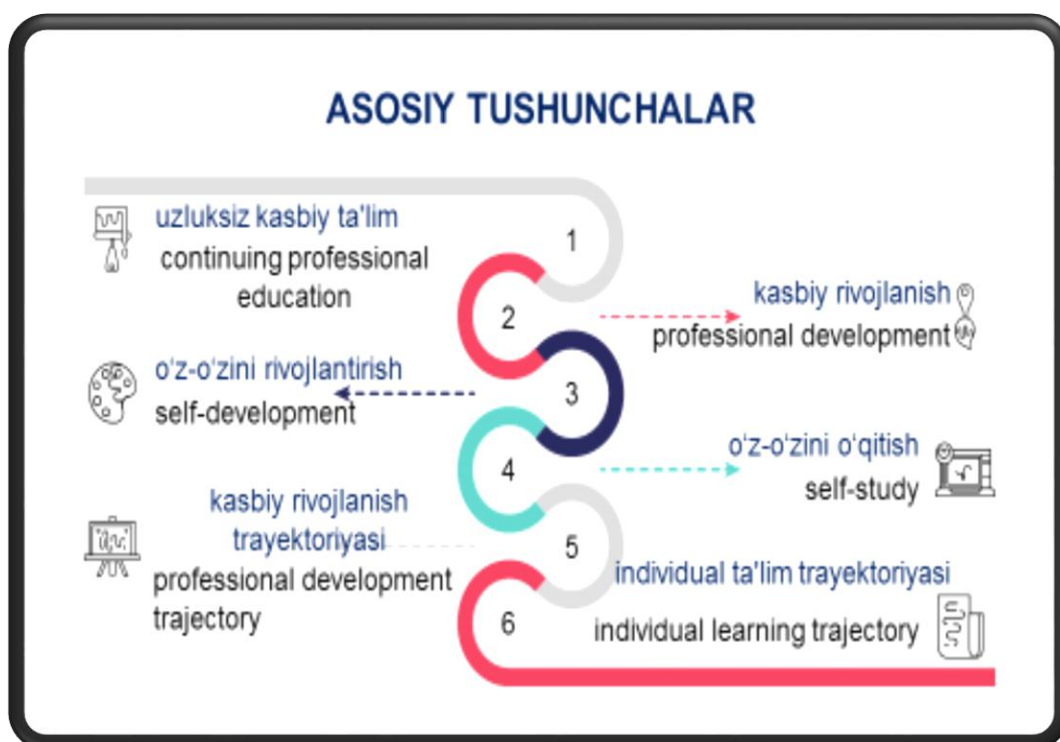
9. A.A.Bodalev kattalar rivojlanishining nechta ssenariylarini aniqlaydi?

- a) * 4 ta
- b) 6 ta
- c) 5 ta
- d) 3 ta

10. Klimovning ta'kidlashicha, shakllantirish?

- a) *Bu doimiy va barqaror rivojlanish jarayoni bo'lib, kasbiy mukammallikka, uslubiy va pedagogik mukammallikka intiladi.
- b) To'g'ri javob yo'q
- c) Individual ravishda o'ziga xosdir
- d) Kasbiy faoliyatni amalga oshirish darajasidir.

QO‘LLANMA BO‘YICHA TAQDIMOT MATERIALLARI

O'z-o'ziga savol...

- 1. Men qaysi kasbda yoki faoliyatda insoniyatga maksimal darajada foyda keltiraman?
- 2. Men qaysi kasbda yoki sohada tekinga ishlashga roziman?
- 3. Qaysi sohada kechasi ham og'rinmasdan ishlashga roziman?
- 4. Qaysi ishda butun umrim o'tishiga roziman?
- 5. Qaysi kasbda ishlab turganimda jonim olinsa, bearmon ketaman?

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH

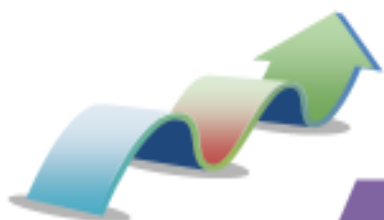
QAROR...
2021-yil 25-yanvar

MALAKA OSHIRISH...
tabaqalashgan ta'lim tizimi

UZLUKSIZLIK...
Uzluksiz kasbiy ta'lim, kasbiy rivojlanish trayektoriyasi

**Zamonaviy
o'qituvchining
uzluksiz kasbiy
rivojlanishi**

**Individual ta'lim
dasturi**

1

**Individual ta'lim
yo'nalishi**

2

**Individual ta'lim
trayektoriyasi**

3

INDIVIDUAL TA'LIM TRAYEKTORIYASI

kasbiy ehtiyojlari
miqdorini
anglash

loyihalash

baholay olish

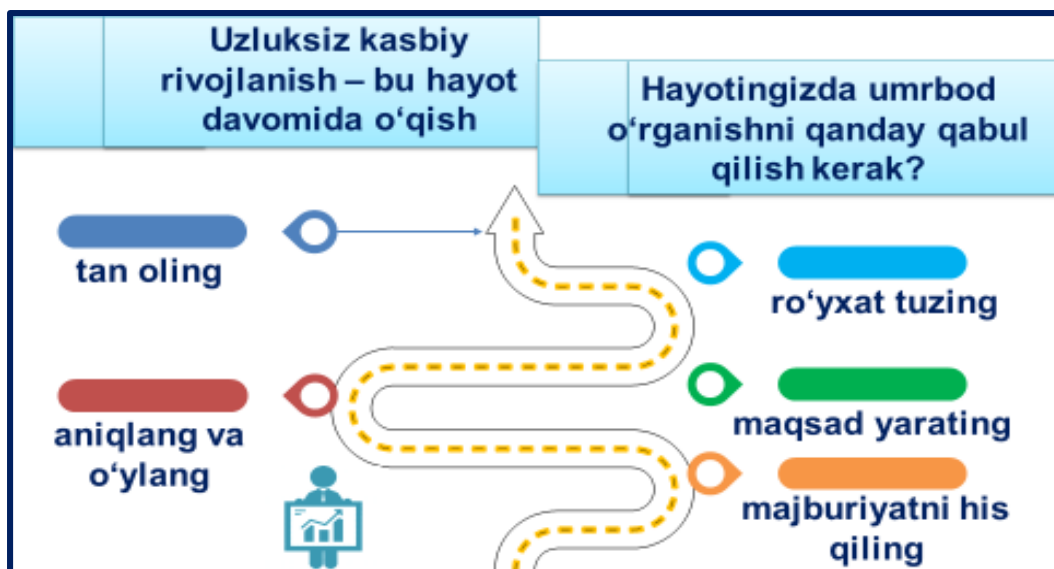
rivojlanish
nuqtalarini oldindan
ko'ra olish

ITT ni loyihalash:

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzish algoritmi:

Kreativ tafakkurni rivojlantiruvchi texnologiyalar

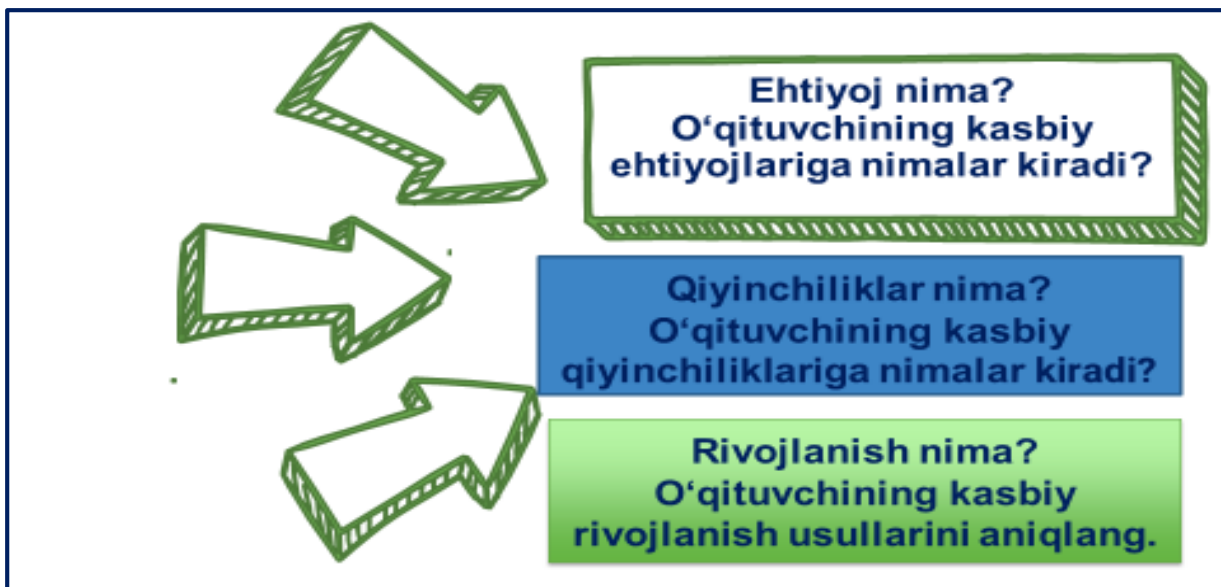

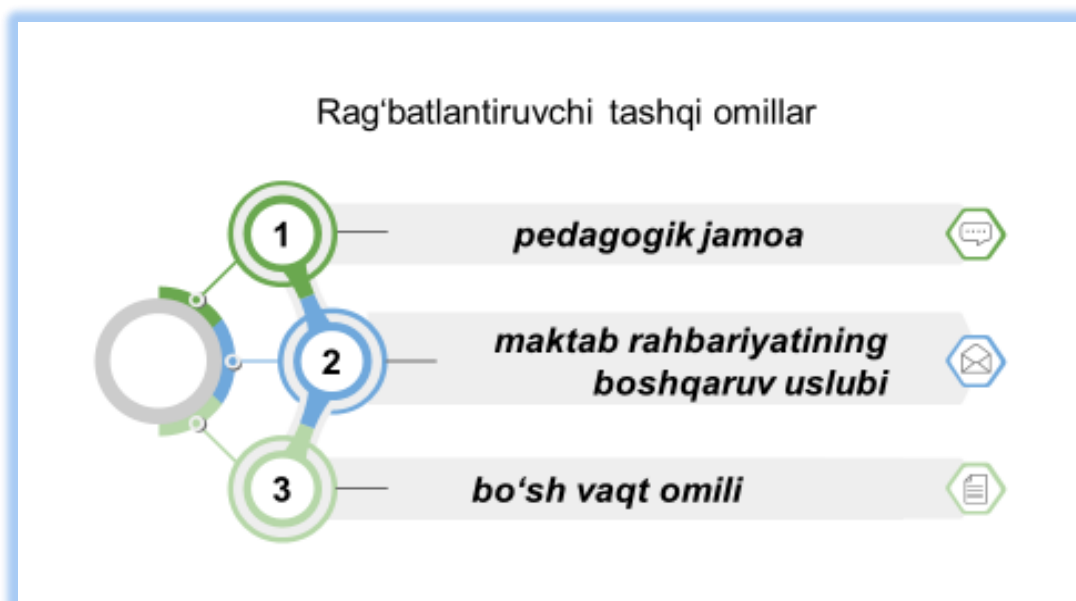
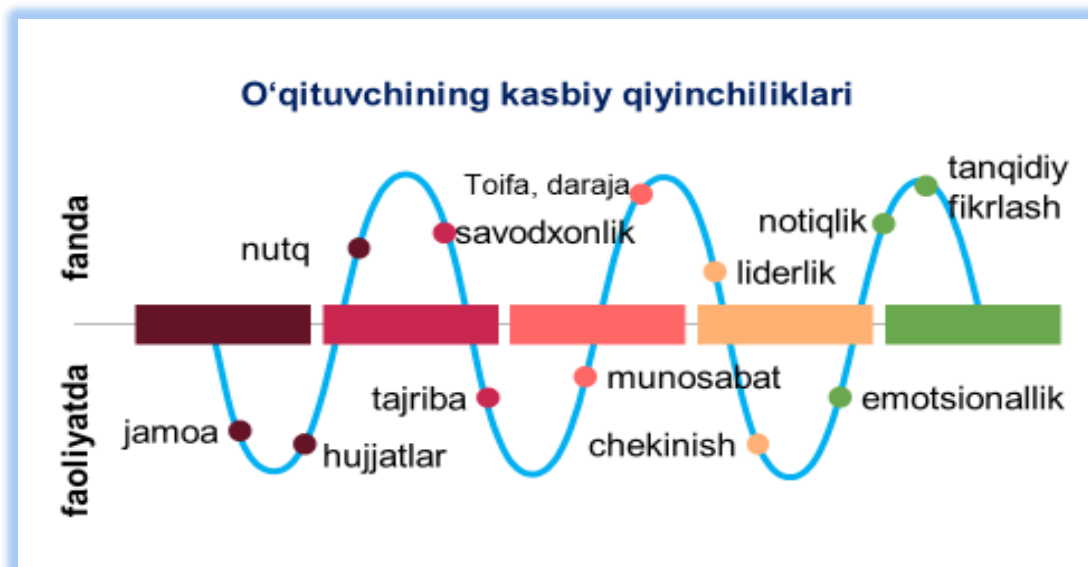
Pedagogik ijodkorlik quyidagilarni kafolatlay olishi zarur

“Nimada? Nega? Nima uchun?” treningi

- BU YERGA NIMADA KELDINGIZ?
 - NEGA SHU YERDASIZ?
- FANINGIZ O'QUVCHIGA NIMA UCHUN KERAK?
- P/S: SIZNING FAOLIYATINGIZ VA BORLIGINGIZ MAKTABDA NIMANI O'ZGARTIRADI VA NIMA UCHUN SHUNDAY, DEB O'YLAYSIZ?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

1. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020-yil 29-dekabr).

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: «O‘zbekiston», 2021.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

5. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–6108-son Farmoni.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–4884-son Qarori.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvarda “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4963-son Qarori.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5712-son Farmoni.

10. “Zamonaviy maktab”larni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida 2019-yil 27-noyabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4537-son Qarori.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar” to‘g‘risida PF–5812-son Farmoni.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 25-apreldagi “Maktabgacha hamda umumta’lim muassasalari faoliyatini tekshirish ishlarini tartibga solish chora-tadbirlari” to‘g‘risida 352-son qarori.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-son Farmoni.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi “Umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risidagi Nizom” to‘g‘risidagi 140-son Qarori.

15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 17-apreldagi “Ta’lim muassasalarida uni bitirib, yuksak yutuqlarga erishgan nomdor shaxslarning homiylik xayriya mablag‘lari hisobiga shakllantiriladigan bitiruvchilar jamg‘armasini tashkil etish to‘g‘risida”gi 321-son qarori.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5712-son Farmoni.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–3907-son Qarori.

18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–3931-son Qarori.

19. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 7-apreldagi “Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar va maktabdan tashqari davlat ta’lim muassasalari pedagog kadrlarini attestatsiyadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi 107-son Qarori.

20. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 2-iyundagi “O‘quv asbob-uskunalari va anjomlarining xavfsizligi to‘g‘risidagi umumiy texnik reglamentni tasdiqlash haqida”gi 345-son Qarori.

III. Maxsus adabiyotlar

21. Djaylavov A. Ta’lim sohasida interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish texnologiyalari (malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun uslubiy qo‘llanma). - A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI, 2016.

Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”. T.: “Nihol” nashriyoti, 2013.

22. Ibragimov A.A. Pedagogning individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirish metodikasi. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand viloyati XTXQTMOHM, 2020. - 80 bet.

23. Jumaniyozova M.T. Malaka oshirish jarayonida o‘qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari (tarix fani o‘qituvchilari misolida): ped. fan. nom... diss. – Toshkent, 2007. – B. 88-96.

24. Muslimov N.A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. – T.: Fan, 2004.

25. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.

26. Paxrutdinov Sh. Global axborot jamiyati va mediata’lim. – T.: 2015.

27. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta’lim sifatini boshqarish. – T.: “Turon-Iqbol”, 2006. – B.276.

28. Rustamova N. Mediata'lim va mediamadaniyat: nazariya va amaliyot. – T.: “Muharrir”, 2015.
29. Saidov U. Nutq madaniyati va notqlik san'ati. –T.: “Akademiya”, 2007.
30. Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar – do'stona muhit yaratish omili. -T.: YuNISEF, 2005 y.
31. Асмолов А.Г. Стратегия развития вариативного образования: мифы и реальность // Магистр. – Москва, 1995. – № 1. – С.27.
32. Вдовина С.А., Кунгурова И.М. Сущность и направления реализации индивидуальной образовательной программы // Интернет журнал «Наукovedение». – 2013. – № 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ruPDF40PVN613.pdf> (д. о:19.09.2016).
33. Гончарова А.С., Чумичева Р.М. Организация индивидуальной образовательной траектории обучения бакалавров // Вестник НГПУ. – Новосибирск, 2012. – № 2. – С.4.
34. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Знание, 1996.
35. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: “МГУ”, 2003. –С.99-155.
36. Маскаева А.М. Проектирование ИОТ обучающихся // Инициативы 21 века. – Москва, 2010. – №3. – С.23.
37. Шапошникова Н.Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовок понятия // Педагогическое образование России. – Екатеринбург, 2015. – № 5. – С.43.
38. Шедровицкий Г.П. Очерки по философии образования. – М.: “Логос”, 1993. –Б.3-9.
39. Andrey Viktorovich Isaev, Lyudmila Aleksandrovna Isaeva and Alla Grigorievna Kravets. Individualized Educational Trajectory: Educational Courses Integration. World Applied Sciences Journal 24 (Information Technologies in Modern Industry, Education & Society): P. 62-67, 2013 ISSN 1818-4952 © IDOSI Publications.

40. “Science and Education” Scientific Journal Volume 1 Issue
1 422 www.openscience.uz.

Elektron ta’lim resurslari

41. <https://onlinedu.uz/>
42. <https://avloniy.uz/uz>
43. <https://ru.wikipedia.org>
44. <https://www.oecd.org/>
45. <http://www.gov.uz>
46. <https://www.uzedu.uz/>
47. <https://www.bimm.uz/ru>
48. <http://ziyonet.uz/ru>

Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna

**O‘QITUVCHINING O‘Z-O‘ZINI RIVOJLANTIRISHI VA
UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI**

(Uslubiy qo‘llanma)

Muharrir

N. Choriyev

Musahhah

O. Sharapova

Texnik muharrir

B. Egamberdiyev

ISBN 978-9943-9501-3-9

2023-yil 18- mayda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2023-yil 22- mayda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84._{1/16}. «Times New Roman» garniturasini.

Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i – 5,25.

Adadi 25 nusxa. Buyurtma №508

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

